

Stadshuset

Vård- och underhållsplan
Del 1 - Beskrivningar
2020

higab

© Antiquum AB

Drottninggatan 25
411 14 Göteborg
www.antiquum.se
2020

Omslagsbild: Akvarell från 1820 som visar hur Stads-
huset såg ut före ombyggnaden 1824. Källa: GSM

Förord

Föreliggande rapport är en Vård- och underhållsplan för Stadshuset i Göteborg. Arbetet är utfört av Antiquum AB våren 2020 på uppdrag av Higab. Antiquum AB har mellan åren 2010-2019 upprättat en rad olika handlingar rörande Stadshuset och kvarteret Högvakten, bl a en historisk utredning år 2010, en varsamhetsplan inför grundförstärkning och ombyggnad år 2015 och en antikvarisk slutrapport 2020 över ombyggnaden som genomfördes 2016-19. Föreliggande Vård- och underhållsplan bygger delvis på dessa sedan tidigare upprättade rapporter.

Stadshuset uppfördes 1758-59 men fick sin nuvarande utformning 1824. Byggnaden besitter ett mycket högt kulturhistoriskt värde och skyddas som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagen.

Rapporten är uppdelad i två delar:

Del 1 innehåller en historisk beskrivning, en precisering av det kulturhistoriska värdet samt en översiktlig nulägesbeskrivning.

Del 2 innehåller antikvariska riktlinjer, särskilda vårdkrav samt byggnadsbeskrivning och skadeinventering. I del 2 ingår också rapporter från underkonsulter avseende el och VVS.

Utöver dessa delar har en separat kalkyl för planerat underhåll i tabellform upprättats.

Föreliggande rapport utgör del 1.

Göteborg april 2020

Victoria Ask & Johanna Roos
Bebyggelseantikvarier, Antiquum AB

Innehållsförteckning

DEL 1: Beskrivningar

Förord	3
Inledning	5
Introduktion och sammanfattning	6
Kronologi	7
Skyddsstatus	10
Kulturhistorisk värdebeskrivning	17
Historik	20
Tidigare byggnader på tomten	20
Historik nuvarande byggnad	23
Sammanställning av arkeologiska fynd i Stadshuset	49
Sammanfattande ålderslegend - exteriör	53
Sammanfattande ålderslegend - interiör	56
Översiktlig nulägesbeskrivning	61
Exteriör	61
Interiör	63
Källor och litteratur	66

VoU del 2 - Anvisningar och kalkylunderlag finns som separat rapport

Inledning

Uppdragsbeskrivning

Antiquum AB har 2020, på uppdrag av Higab, tagit fram föreliggande Vård- och underhållsplan för Stadshuset i Göteborg. Uppdraget har bestått i att ta fram historik om byggnaden, göra en kulturhistorisk värdering samt utföra byggnadsbeskrivning och byggbesiktning med åtgärdsförslag samt utforma antikvariska riktlinjer.

I Vård- och underhållsplanen ingår besiktningssrapporter från underkonsulter gällande EL och VVS. I uppdraget har även ingått att upprätta en kalkyl för planerat vård- och underhåll enligt Higabs underhållssystem Incit Xpand (Aareon).

Medverkande

Antiquum AB, genom Victoria Ask och Johanna Roos, har varit huvudansvariga för uppdraget. För elbesiktning svarar Jonas Axelsson, Elcenter AB. För VVS-besiktning svarar Kenneth Mattsson vid K.M.R. Luftbehandling. Kontaktperson på Higab har varit Boel Melin.

Vård- och underhållsplanens syfte

Stadshuset besitter ett högt kulturhistoriskt värde som är viktigt att slå vakt om. Därför måste alla åtgärder och underhåll ske på ett sådant sätt att det tillvarar det kulturhistoriska värdet. Målet är att Vård- och underhållsplanen ska vara ett användbart instrument i förvaltningen av byggnaden. Den utgör en bedömning av byggnadens skick och kulturhistoriska värden samt åtgärds- och underhållsbehov. Syftet är att Vård- och underhållsplanen ska fungera som ett planeringsunderlag för åtgärds- och underhållsbehov med budgetpriser samt fungera som en "handbok" för det löpande underhållet av byggnaden.

Läsanvisning

Rapporten är uppdelad i två delar (föreliggande rapport utgör del 1). Del 1 inleds med en sammanfattning samt en beskrivning av aktuellt kulturhistoriskt skydd. Därefter görs en historisk beskrivning av byggnaden samt en nulägesbeskrivning.

Del 2 innehåller antikvariska riktlinjer, särskilda vårdkrav samt byggnadsbeskrivning och skadeinventering med generella åtgärdsförslag. I del 2 ingår också rapporter från underkonsulter avseende el och VVS.

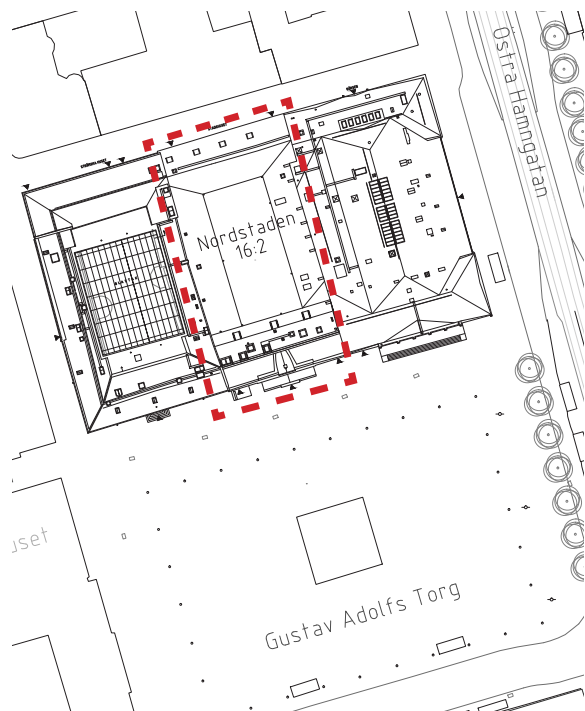
Rumsnumreringen gjordes om i samband med senaste ombyggnaden och numreringen för Stadshuset hänger samman med Wenngrenska och Strömska husen.

Ombyggnaden startade med en grundförstärkning 2016 och fortsatte med en invändig och utvändigt renovering. Stadshuset var färdigrenoverat 2018-19. För att förenkla har vi valt att använda 2018 som senaste år för renoveringen.

Administrativa uppgifter

Objekt:	Stadshuset
Fast.bet:	Inom Vallgraven 16:4
Gatuadress:	Gustaf Adolfs torg/Postgatan
Kvarter:	Kv Högvakten
Fast.ägare:	Higab
Byggnadsår:	1759/1824
Arkitekt:	-
Skydd:	Byggnadsminne enligt KML Ingår i riksintresse för kulturmiljövården. Utpekat i bevarandeprogrammet

Stadshuset har ända sedan uppförandet tillhört staden. Idag nyttjas byggnaden som kontor för förvaltningar tillhörande Göteborgs kommun.

Stadshuset ligger inom kv Högvakten på Gustaf Adolfs torg (se röd streckad linje ovan). Mot öst ansluter Börsen och mot väst Wenngrenska huset och Strömska huset. Källa: Ahrbom & Partner

Introduktion och sammanfattning

Stadshuset, fasad mot Gustaf Adolfs torg.

Stadshuset uppfördes 1758-59 efter ritningar av stadsarkitekt B W Carlberg. Mot torget gavs fasaden en stram och klassicerande utformning. Sin nuvarande utformning fick Stadshuset i samband med en om- och påbyggnad år 1824.

Mellan åren 2016-2019 genomfördes en grundförstärkning och ombyggnad av hela kv Högvakten. I samband med detta genomfördes även en lokal-anpassning som innebar en totalrenovering av Stadshuset. Grundförstärkningen kom att innebära omfattande arkeologiska och antikvariska konsekvenser.

Stadshuset har tillhört staden i över 250 år vilket ger byggnaden ett stort kontinuitetsvärde. Byggnaden är välbevarad, framför allt exteriört.

Stadshuset byggnadsminnesförklarades 1968 (byggnaden mot torget med två flyglar) samt

1973 (byggnaden mot Postgatan). Skyddet avser så väl exteriör samt interiör (framför allt källare och delar av bottenvåningen). Huset har dock genomgått ett flertal förändringar och har idag till stora delar en modern karaktär.

Allt underhåll, såväl exteriört som interiört måste utföras så att de kulturhistoriska värdena bevaras. Generellt gäller att exteriören är mycket känslig för alla typer av förändringar. Likaså är byggnadens stomme och äldre delar av planlösningen känslig för alla typer av ingrepp.

För de delar av byggnaden som besitter kulturhistoriskt värde har särskilda vårdkrav tagits fram. Det är av stor vikt att dessa tas som utgångspunkt vid allt underhållsarbete som utförs i byggnaden.

Kronologi

- År 1759** Stadshuset uppfördes 1759 efter ritningar av stadsarkitekt B. W. Carlberg.
- År 1824** Stadshuset byggdes på med ytterligare en våning mot Gustaf Adolfs torg för att skapa nya lokaler åt högvakten. Samtidigt omgestaltades huvudentrén med en portik och en portgång sattes igen. Även invändigt gjordes förändringar i bottenvåningen.
- ca 1860-90** Ett antal inre omdaningar genomfördes till följd av ny användning av rummen. Förändringarna berörde främst de två gårdsflyglarna.
- År 1872** Planlösningen i den östra gårdsflygelns andra våning ändrades till följd av ändrad användning.
- År 1895** Högvakten och stadsvakten drogs in. Lokalerna kom istället att hysa brandstation samt hälsovårdsnämnd.
- År 1897** Väggarna i huvudtrapphuset förstärktes vilket resulterade i att trappan smalnade av något och fick utkragande vanglar. Den andra våningen hade till stor del bevarad planlösning sedan 1824, med undantag för mindre förändringar. Bland annat hade den ursprungliga östra öppningen från vestibulen satts igen och ersatts av en ny öppning med en trappa mellan rum i den östra delen.
- År 1907-10** Dräneringsarbeten utfördes.
- År 1909** Uppmåtningsritningar visar att den första och tredje våningens rumsindelning var oförändrad sedan 1800-talet. På den andra våningen hade provisoriska mellanväggar tagits ner. Entrén från vestibulen, som tidigare redovisats som igensatt, redovisades återigen som på ritningen från 1821, vilket kan innebära att förändringen aldrig utfördes. Även en ursprunglig öppning mot det långsmala rummet i öst redovisades. Kanske sattes denna aldrig igen? En öppning hade skapats mot den östra flygeln.
- På förändringsritningar redovisas ny inredning på vinden samt installation av Wc vilket medförde förändring av mellanväggar. På den tredje våningen sattes en mellanvägg upp i mittenrummet mot torget.
- Samma år upprättades en förändringsritning för en öppning mellan brandhusets valv till de rum som låg i första våningen. Rummen inreddes för telegraf och expedition. Det skapades även en förbindelse via en trappa till rum på andra våningen som inreddes till förmansrum. I byggnaden mot Postgatan inreddes på första våningen en mottagning med väntrum, vaktrum och förstuga. Mot Postgatan öppnades ett nytt fönsterparti och en ny dörr sattes in i tidigare öppning.
- År 1915** Måtten på brandstationens port, mot torget, höjdes vilket medförde att det ovanliggande fönstret minskades.
- År 1916** Två lägenheter inreddes i den västra gårdsflygeln. Den ena hade ingång från gården och en med trappa ner till brandhuset. Väggen mot stadshuset i söder öppnades och två arkiv inreddes. Rum mot Postgatan bevarades likt tidigare. Utvändigt byttes fönster, vilket innebar att de äldre småspröjsade fönstren försvann. Den äldre utvändiga trappan revs och flyttades. Mot gården togs två nya dörröppningar upp.
- I stadshuskällaren installerades pannrum, vilket bl a resulterade i ny trappa till gården. Det öppnades även mellan rum i den östra delen av stadshuset, som även nåddes via den östra gårdsflygeln. Mot gården i den andra våningen togs en mellanvägg ner på den östra sidans rum så att ett enda rum skapades. På den tredje våningen togs en mellanvägg ner i

hälsovårdsnämndens lokaler mot gården. De västra rummen mot torget slogs ihop och utgjorde nu sessionssal samt tillsyningsmännens arbetsrum. I vestibulen installerades Wc.

- År 1917** Wc installerades på vinden.
- År 1918** Ett rum i byggnaden mot Postgatan inreddes vilket medförde att ny dörr togs upp från den utanpåliggande trappan samt att det äldre småspröjsade fönstret byttes till nytt i större storlek.
- År 1922** Wc inreddes i en av lägenheterna i västra gårdsflygeln.
- År 1927** I Stadshusets andra våning skapades en korridor från vestibulen och vidare in mot köket. Från köket ledde sedan en trappa till brandmästarens rum som var placerat i den västra gårdsflygeln. Intill brandmästarens rum fanns en trappa. Intill det ursprungliga trapphuset fanns nu också en dörr in till köket. Den ursprungliga dörröppningen i vestibulen sattes igen mot öster.
- År 1938** Ett garageutrymme byggdes i den östra delen i huset mot Postgatan. Detta medförde att den äldre enkeldörren med intilliggande fönster byggdes igen och att ny parport sattes in.
- 1940-tal** Utvändig renovering av stadshuset som innebar omputsning och ommålning med kalkfärg.
- År 1945** På ritning över avloppsledning syns en trappa i huset mot Postgatan som inte tidigare redovisats. Trappan går dock inte genom första och andra våningen. Möjligtvis ledde den till vinden.
- 1950-tal** För stadskansliets räkning genomfördes stora förändringar i huvudbyggnaden mot torget samt i den östra gårdsflygeln. Moderna kontorsrum inreddes och passager till Börshuset skapades. Huvudbyggnaden försågs med takkupor mot gården.
- År 1954** På Stadshusets andra och tredje våning inreddes kontor i fil mot torget. De ursprungliga dörröppningarna från vestibulen, på andra våningen, sattes igen och nya öppningar skapades från hallen. Under trappan samt i rum mot öster inreddes Wc, dvs toaletten bytte läge. På vinden sattes nya mellanväggar upp.
- I den östra gårdsflygen byggdes rum om till arkiv och dörren mot gården sattes igen. I den andra våningen gjordes rummen om med en korridor mot Börsens tomt. Den utvändiga trappan togs bort. En passage skapades mellan Stadshuset och Börsen.
- Den tidigare mottagningen i byggnaden mot Postgatan användes nu som förråd och dörren sattes igen. I garagedelen tillkom en trappa till den östra flygeln. Det gamla brandhusets valv nyttjades nu som garage. Den östra flygelns andra våning inrymde rum och laboratorium.
- År 1956** Göteborgs stadsvapen sattes upp på portalen mot torget och fasaden målades om.
- År 1959** Byggnaderna gavs en ny planlösning anpassad till polisen, renhållningsverket och barnavårdsnämnden. Den östra gårdsflygeln inreddes för barnavårdsnämndens lokaler med entré från gården. De nya mellanväggarna togs ner igen under 2000-talet. I byggnaden mot Postgatan inreddes förråd, matrum, omklädningsrum och toaletter.
- År 1961** Nu skedde en uppdelning av rum och inredning av soprum i garagedel mot Postgatan. Nu inreddes även den västra gårdsflygeln till kontor.

- År 1964** Ändring av rum i våning tre och på vinden. På våning tre, i den östra delen mot gården, flyttades mellanväggar. På vinden delades rummen upp i mindre.
- År 1967** En passage öppnades på vinden, mellan Börsen och den östra gårdsflygeln.
- År 1970** På tredje våningen öppnades en passage mot Wenngrenska huset. Nya brandklassade glaspartier sattes in i korridorerna.
- År 1974-75** Enklare grundförstärkning utfördes av byggnaden vid Postgatan. Ytterväggar, taktäckning samt kryssvalen i den västra delen bevarades medan takstolar och bjälklagskonstruktioner ersattes. På bottenvåningen byggdes magasins- och verkstadslokalerna om till en stor samlingslokal. Nya dubbeldörrar sattes in mot gården och gatan. En spiraltrappa sattes in till den andra våningen. På den övre våningen inreddes ett sammanträdesrum för stadens styrelse. Vid den gamla brandgången inreddes ett Wc. Vid ombyggnaden bevarades i stort fasaderna och till viss del återställdes de till ursprungligt skick men med nya material. På en ritning från 1973 finns den nya entréporten från torget inritad.
- En ritning från 1970-talet visar också på inredning av en sessionssal i den andra våningen. Nu byggdes även ett trapphus. Det tidigare "brandhuset", dvs det västra gårdshuset, byggdes om för att användas som utställningshall.
- 1986** Omputsning, med kalkputs, av torgfasaden.
- 1990-tal** Utställningslokalen i västra gårdsflygeln byggdes om för att fungera som byggnadens huvudentré. I samband med ombyggnaden 1998 tillkom en skärmvägg med tak utanför porten.
- 2016-2019** Mellan åren 2016-2019 genomfördes en grundförstärkning och ombyggnad av hela Kv Högvakten. I samband med detta genomfördes även en lokalanpassning som innebar en totalrenovering av alla byggnader inom kvarteret. Grundförstärkningen kom att innebära omfattande arkeologiska och antikvariska konsekvenser. Projektet kom att följas av såväl arkeologer från Göteborgs stadsmuseum som av antikvarisk medverkan genom Victoria Ask vid Antiquum.

Flygbild över Gustaf Adolfs torg och Kvarteret Högvakten med Stadshuset.

Skyddsstatus

Hela kvarteret Högvakten är av högt kulturhistoriskt värde och husen har anor ända tillbaks till 1700-talet vilket ställer krav på varsamhet. Nedan redovisas gällande kulturhistorisk skydd för Stadshuset.

Byggnadsminne

Stadshuset är byggnadsminnesförklarat enligt Kulturmiljölagen (KML). Huset byggnadsminnesförklarades 1968 (byggnaden mot torget med två flyglar) samt 1973 (byggnaden mot Postgatan) och har skyddsföreskrifter enligt följande:

1. Den del av byggnaden som på den till dessa föreskrifter hörande kartan markerats med snedstreckning (*källare och delar av bottenvåningen*) må ej utan riksantikvariens samtycke rivas eller till sitt yttre ombyggas eller förändras.
2. I byggnadens inre må ej utan riksantikvariens samtycke trapphuset, valv och murar i källarvåningen samt det välvda rum i bottenvåningen vilket nu tjänar som personalmatsal ombyggas eller bli föremål för annan väsentlig förändring.
3. Det till byggnaden hörande gårdsutrymmet må ej utan riksantikvariens samtycke ytterligare bebyggas eller bli föremål för annan väsentlig ändring.
4. Byggnaden skall ägnas för dess bestånd erforderligt löpande underhåll.

Skyddsföreskrifterna kompletterades 1973 med byggnaden mot Postgatan:

1. Längan må ej utan riksantikvariens samtycke rivas eller till sitt yttre ombyggas eller på annat sätt förändras.

Detta innebär att byggnaderna skall bevaras och hanteras varsamt. De snedstreckade delar och rum som skyddsföreskrifterna hänvisar till och som är särskilt skyddade i byggnadsminnesförklaringen är;

- Alla fasader, dvs mot torget, Postgatan samt stadshusgården.
- Stadshusgården.
- Källare med murar och kryssvälvda tak.
- Huvudtrapphuset i sin helhet.
- Stadshusgången 201, 205 och 251 samt rum 254 med kryss- och tunnvalvda tak.
- Bottenvåningens rum mot torget, rum 202, 203, 204 samt 269-272.
- Östra gårdslängan, rum 258-268.

Skyddsföreskrifterna styr vilka typer av åtgärder som kräver tillstånd. Alla ändringar som strider mot skyddsföreskrifterna är tillståndspliktiga hos länsstyrelsen. Om det finns särskilda skäl får länsstyrelsen lämna tillstånd till att ett byggnadsminne ändras i strid mot skyddsföreskrifterna om åtgärderna är förenliga med bevarandet av byggnadsminnets kulturhistoriska värde. Länsstyrelsen får ställa skäliga villkor för tillståndet. Villkoren får bl a avse hur ändringen ska utföras samt krav på dokumentation och antikvarisk medverkan.

Plan- och bygglagen

Bygglagsfrågor regleras i enlighet med Plan- och bygglagen (PBL) och vad gäller kulturhistoriska byggnader finns särskilda paragrafer som reglerar hanteringen av dessa.

Stadsplanen för kvarteret är från 1866 (F121) och innehåller inga varsamhets- eller skyddsbestämmelser. Då byggnaden är byggnadsminnesförklarad och officiellt utpekad i stadens bevarandeprogram bedöms den som särskilt kulturhistoriskt värdefull vilket innebär att förvanskningförbudet enligt PBL kap 8§13 gäller, vilket innebär att: *”En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.”*

Förvanskningförbudet bör tillämpas för såväl exteriör som utpekade rum i interiören.

För stadshuset gäller även PBL kap 8 §17 som ställer krav på varsamhet vid ändring av alla byggnader. Varsamhetskravet innebär att bebyggelsens karaktär och värden alltid ska beaktas när underhållsåtgärder eller ändringar görs. *”Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.”*

Dessutom gäller följande om underhåll i PBL 8§14: *”Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.”*

Fornlämning Göteborg 216

Hela kvarteret Högvakten ligger inom fornminnesområde (Göteborg 216) och är skyddat enligt kap 2 Kulturmiljölagen. Alla ingrepp i mark kräver därmed tillstånd av länsstyrelsen.

En arkeologisk förundersökning genomförd utförd våren 2015 samt arkeologisk schaktövervakning i samband med grundförstärkning av kvarteret Högvakten har påvisat flera välbevarade arkeologiska lämningar i hela kvarteret. Resultaten från den arkeologiska förundersökningen är dokumenterade i Stadsmuseets arkeologiska rapport 2015:9 *"Kv Högvakten. Arkeologisk förundersökning"* upprättad av Tara Gullbrand och Tom Wennberg.

Göteborgs bevarandeprogram

Kv Högvakten med Stadshuset finns upptaget i Göteborgs kommuns bevarandeprogram "Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse" (2000) med följande motivering: *"Områdets centrum är liksom på 1600-talet Stora Hamnkanalen med det anslutande Gustaf Adolfs Torg. Kring detta viktiga stadsrum finns en koncentration av omsorgsfullt utformade allmänna byggnader från olika epoker. Stora Hamnkanalen med sin strama form och finhuggna stenkajer bidrar till det lite högtidliga och officiella intrycket."*

Och vidare skrivs:

"Gustaf Adolfs torg omges av byggnader för förvaltning, rättsskipning och representation. Där ligger Rådhuset med sin 1820-tals fasad, rådhusets tillbyggnad från 1937, Wenngrenska huset som fick sitt nuvarande utseende på 1880-talet, Stadshuset ombyggt 1823 och Börsen som stod klart 1849."

Riksintresse

Stadshuset ligger inom riksintresseområde för kulturmiljövården (Miljöbalken 3 kap.) Göteborgs innerstad, Vasastaden med omnejd med följande motivering: *"Stadskärnan inom Vallgraven är en unik miljö med rikt varierad, i huvudsak, småskalig bebyggelse. Området speglar Göteborgs utveckling från grundläggning till nutid. Stora delar av den ursprungliga stadsplanen med vallgrav, kanaler, befästningsrester och gatusträckningar är bevarade. Flera gatustråk präglas av äldre tiders tomtindelning och byggande. Områden med samlad bebyggelse av mycket stort arkitektur- och byggnadshistoriskt värde är bl a Gustaf Adolfs torg - Stora Hamnkanalen, kvarteren kring Domkyrkan och Stora Nygatan."*

Syftet med riksintresset är att det ska hävdas i den kommunala fysiska planeringen och i andra beslut

om markanvändning. Områden av riksintresse ska skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada de värden som är av riksintresse.

Tolkning av skyddet

Stadshuset har ett relativt långtgående kulturhistoriskt skydd. Skyddsföreskrifterna i byggnadsminnesförklaringen syftar till att säkerställa byggnaden från rivning samt exteriöra och interiöra åtgärder som påverkar det kulturhistoriska värdet negativt. Huvudbyggnaden samt huset mot Postgatan får inte rivas och exteriörerna inte förändras utan tillstånd från länsstyrelsen. Även delar av interiören skyddas enligt byggnadsminnet och får inte ändras utan tillstånd från länsstyrelsen.

Eftersom byggnaden är utpekad i bevarandeprogrammet samt ingår i riksintresse för kulturmiljövården är den att betrakta som särskilt kulturhistoriskt värdefull enligt PBL kap 8§13 vilket innebär ett förvanskingsförbud. Förvanskingsförbudet omfattar exteriören samt de rum som är utpekade som särskilt värdefulla i denna Vård- och underhållsplan (röd/gulmarkerade i planritningar i del 2). De rum som noterats som kulturhistoriskt värdefulla i denna rapport bör bevaras i sin helhet.

För övriga utrymmen gäller det allmänna kravet på varsamhet.

Tillstånd från Länsstyrelsen krävs t ex vid alla:

- Exteriöra förändringar.
- Förändringar av stadshusgården.
- Invändiga förändringar i källare med murar och kryssvälvda tak.
- Förändringar av huvudtrapphuset.
- Förändringar i Stadshusgången 201, 205 och 251 samt rum 254 med kryss- och tunnvalvda tak.
- Förändringar i bottenvåningens rum mot torget, dvs rum 202, 203, 204 samt 269-272, och i Östra gårdslängan, dvs rum 258-268.

Higab ska alltid samråda med antikvarie inför:

- Alla exteriöra förändringar och/eller större underhållsarbeten.
- Vid alla interiöra större ingrepp eller förändringar.
- Vid förändring av planlösning.
- Vid ingrepp eller förändringar av stadshusgården.

Dokumentation

Samtliga åtgärder som utförs, såväl exteriöra som interiöra, skall dokumenteras. Detta gäller även underhållsarbeten.

RIKSANTIKVARIERÄMBETET

Storgatan 41, STOCKHOLM Ö

I svarsskrivelse torde
dnr.B 6208/68 Åberops.

Riksantikvariens beslut den 24 oktober 1968 i ärende angående byggnadsminnesförklaring jämlikt lagen den 9 december 1960 om byggnadsminnen av Stadshuset på tomten nr 3 i 16 kv Högvakten, Göteborg, Göteborgs och Bohus län.

Sedan fråga väckts om att förklara Stadshuset på tomten nr 3 i 16 kv Högvakten i Göteborg för byggnadsminne har meddelande därom den 26 januari 1967 översänts till inskrivningsdomaren vid Rådhusrätten i Göteborg, varjämte förslag till skyddsföreskrifter upprättats. Fastighetens ägare, Göteborgs stad, samt byggnadsnämnden i Göteborg har förklarat sig icke ha något att erinra mot en byggnadsminnesförklaring eller mot de föreslagna skyddsföreskrifterna.

Enär Stadshuset i Göteborg bevarar egenarten hos gången tids byggnadsskick och med hänsyn därtill är att anse såsom synnerligen märkligt samt under beaktande av vad i övrigt i ärendet förekommit, förklarar riksantikvarien, jämlikt 1 § lagen den 9 december 1960 om byggnadsminnen härmed Stadshuset på tomten nr 3 i 16 kv Högvakten i Göteborg för byggnadsminne.

I samband härmed meddelar riksantikvarien jämlikt 2 § nämnda lag följande skyddsföreskrifter:

- ./.
1. Den del av byggnaden som på den till dessa föreskrifter hörande kartan markerats med snedstreckning må ej utan riksantikvariens samtycke rivas eller till sitt yttre ombyggas eller förändras.
 2. I byggnadens inre må ej utan riksantikvariens samtycke trapphuset, valv och murar i källarvåningen samt det välvda rum i bottenvåningen vilket nu tjänar som personalmatsal ombyggas eller bli föremål för annan väsentlig förändring.
 3. Det till byggnaden hörande gårdsutrymmet må ej utan riksantikvariens samtycke ytterligare bebyggas eller bli föremål för annan väsentlig förändring.
 4. Byggnaden skall ägnas för dess bestånd erforderligt löpande underhåll.

Den som icke åtnöjes med detta riksantikvariens beslut äger att däri söka ändring genom besvär, vilka skall ställas till Konungen och ingivas eller med posten insändas till Utbildningsdepartementet. Vid äventyr av talans förlust skall besvären ha inkommit till nämnda departement inom tre veckors tid från det klaganden fick del av beslutet, delgivningsdagen oräknad. Menighet, som klagar, äger fem veckors besvärstid från delfäendet.

Sven B F Jansson
Sven B F Jansson

Ankom d. 4/12 19.68
Riksantikvarieämbetet
Statens Historiska Museum
ad 6208/68

Erik Bohrn
Erik Bohrn

Att såvitt härstädes förda diaries utvisa, besvär över
detta beslut
.....
Icke intill denna dag hit inkommit, betygar, Stockholm i utbildningsdepartementet den 3.12.19.68.
Utan avgift. Ex officio.

Elisabeth Rosenbluff
Registrator

Utbildningsdepartementet

RIKSANTIKVARIAT

E

FÖREDRAG

DEN 2.12.1968

BESLUT:

*Antagelse i registret
Rep. till inaktiverings
domaren*

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

Ankom d. 19/2 1974
 Riksantikvarieämbetet
 Statens Historiska Museum
 nr 8291/73

RESOLUTION

1973-12-21

1 (2)

8291/73

KAMMARRÄTTEN
 I STOCKHOLM

Ink. 1974-02-08

Mölnr
 Aktnr

KAMMARRÄTTEN I STOCKHOLM

BEVIS den 15 februari 1974.

Intill denna dag har besvär över
 detta beslut ej kommit in till kam-
 marrätten.

i tjänsten

S. Pring

Riksantikvariens beslut den 21 december
 1973 i ärende angående byggnadsminnesför-
 klaring jämlikt lagen den 9 december 1960
 om byggnadsminnen av den i stadshusanlägg-
 ningen ingående norra byggnaden (åt Post-
 gatan) på tomten nr 3, 16 kv Högvakten,
 Göteborgs kommun, Göteborgs och Bohus län.

Genom beslut den 24 oktober 1968 förklarade riksantikvarien
 stadshuset på tomt nr 3 i 16 kv Högvakten, Göteborg för bygg-
 nadsminne jämlikt lagen den 9 december 1960 om byggnadsminnen
 I samband härmed undantogs från byggnadsminnesförklaringen
 den i anläggningen ingående längan åt Postgatan. Sedan nu
 fråga väckts om att förklara även denna byggnad för byggnads-
 minne har meddelande därom den 3 december 1973 översänts till
 inskrivningsmyndigheten vid tingsrätten i Göteborg varjämte
 förslag till kompletterande skyddsföreskrifter för stads-
 huset upprättats. Fastighetens ägare, Göteborgs kommun, samt
 byggnadsnämnden i Göteborg har förklarat sig icke ha något
 att erinra mot en byggnadsminnesförklaring. Ägaren har god-
 känt de föreslagna skyddsföreskrifterna.

Enär byggnaden vid Postgatan på tomten nr 3, 16 kv Högvakten
 i Göteborgs kommun bevarar egenarten hos gången tids bygg-
 nadsskick och med hänsyn därtill är att anse såsom synner-
 ligen märklig samt under beaktande av vad i övrigt i ärendet
 förekommit förklarar riksantikvarien jämlikt § 1 lagen den
 9 december 1960 om byggnadsminnen härmed byggnaden ifråga
 för byggnadsminne.

I samband härmed meddelar riksantikvarien jämlikt § 2 nämnda
 lag följande skyddsföreskrifter:

1. Längan må ej utan riksantikvariens samtycke rivas eller
 till sitt yttre ombyggas eller på annat sätt förändras.

Den som icke åtnöjes med detta riksantikvariens beslut äger
 att däri söka ändring genom besvär, vilka skall ingivas eller
 med posten insändas till Kammarrätten. Vid äventyr av talans
 förlust skall besvär ha inkommit till Kammarrätten inom tre
 veckors tid från det klaganden fick del av beslutet, del-
 givningsdagen oräknad. Menighet, som klagat, äger fem vec-
 kors besvärstid från delfäendet.

Roland Pålsson
 Roland Pålsson
 Riksantikvarie

Åke Nisbeth
 Åke Nisbeth
 Avdelningsdirektör

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

B

FÖREBRAGEN

DEN 15/2 1974

DESLUT: *besvär i mg.*

Kopia till Stockh. myndigh.

exp. 20/2

Postadress
 Box 5405
 114 84 STOCKHOLM

Gatusadress
 Storgatan 41

Telefon
 08 - 22 89 00

Telegramadress
 Riksantikvarie

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Vy mot Stora torget (Gustaf Adolfs torg), sett från korsningen av Östra och Södra Hamngatan över Stora Hamnkanalen. Reproduktion efter akvarell av Elias Martin 1787. Källa: GSM

Stadens administrativa centrum

Stadshuset har ett högt samhällshistoriskt värde och är en viktig del av Göteborgs tidiga historia, något som kommer till uttryck genom byggnadens centrala placering mitt i stadens historiska maktcentrum. Byggnaden, som är placerad inom kvarteret Högvakten, ligger vid Gustaf Adolfs torg som redan vid grundandet 1621 var stadens administrativa och rättsliga centrum. Här uppfördes bl a år 1672 stadens rådhus och sedermera även stadens mynthus, ett corps de garde, stadshuset, fängelsebyggnader mm. Stadshuset ingår idag som en avgörande del i ett cityområde som i sin helhet har ett mycket högt kulturhistoriskt värde.

Miljön kring kvarteret Högvakten speglar fortfarande 1600-talets stadsplaneringsideal och innehåller tidstypisk arkitektur från olika perioder. Det ursprungliga stadsplanemönstret är här till stor del bevarat med de rätlinjiga gatorna och rektangulära kvarteren. Att torget sedan tidigt varit ett centrum för stadens styrelse är fortfarande tydligt avläsbart genom byggnadernas officiella och eleganta fasader ut mot torget.

Stadshuset speglar vidare tydligt hur de många stadsbränderna tvingade fram regler för stadsbyggnandet. Merparten av byggnaderna kring torget var ursprungligen uppförda av trä och en rad bränder ödelade bebyggelsen kvarteret Högvakten. Trots bestämmelser om att alla centrala hus skulle uppföras i sten, byggdes nästan bara trähus under stadens första 100 år. Detta ledde till att stadens myndigheter och Kronan föregick med gott exempel

och uppförde vid 1700-talets mitt flera hus av sten, bl a ett nytt stadshus och ett kommandantshus vid Gustaf Adolfs torg.

Välbevarade exteriörer

Stadshusets exteriör i sin helhet är av stort arkitekturhistoriskt värde och speglar olika tiders ideal. Huvudfasaden mot Gustaf Adolfs torg har en välbevarad karaktär från 1820-talet då huset byggdes på med en våning och försågs med en ny portik. Formspråket är tidstypiskt och högtidligt och speglar byggnadens funktion som stadshus.

Huset mot Postgatan har bevarat sin 1700-talskaraktär och ger än idag ett ålderdomligt uttryck med sina avfärgade fasader i gult och oregelbundna fönstersättning. Dock är alla ytterdörrar och fönster moderna. Även flygelbyggnadernas fasader mot stadshusgården har bevarat sin ålderdomliga karaktär.

Gårdsmiljön har en tydlig 1700-talskaraktär med kullersten och rännalar i granit, allt inramat av de äldre byggnadernas gårdsfasader.

Egenskaper av betydelse i exteriören:

- Huvudfasaden mot torget i sin helhet med sin välbevarade 1820-talskaraktär.
- Huvudbyggnadens gårdsfasad med bevarad äldre stentrappa och pardörrar från 1800-talet.
- Fasad mot Postgatan i sin helhet med sin välbevarade 1700-talskaraktär.

Stadshusgården med sin 1700-talskaraktär. Gården lades om i samband med grundförstärkningen av kvarteret. I samband med detta återfanns grundmurarna från ett avträde från 1820-talet. Stenbeläggningsen som syns på bilden indikerar det fd avträdet placering. Denna markering gjordes i samband med omläggning av gården som genomfördes 2016-18.

- Gårdsfasadernas äldre karaktär med putsade fasader, ankarjärn, delvis äldre fönster, profilerad takfot och tegeltäckta tak.
- Stadshusgården i sin helhet med en tydlig 1700-tals karaktär.

Välbevarade delar av interiören

Interiört är Stadshuset till stora delar förändrat och merparten av äldre detaljer är utbytta under modern tid. Det finns dock enstaka delar och detaljer bevarade. Planlösningen är delvis bevarad på flera av våningsplanen och det förekommer en hel del bevarade originalväggar samt väggar från 1820-talet. För förståelsen av den äldre byggnaden är det viktigt att äldre delar av planlösningen bevaras tillsammans liksom bevarade äldre detaljer.

Egenskaper av betydelse i interiören:

Källare

- Källarens planlösning och de kryssvälvda taken som är intakta sedan åtminstone 1750-talet (kan i delar vara äldre). I murarna finns spår av äldre öppningar mm vilka är av betydelse för förståelsen av den ursprungliga planlösningen.

Plan 2 (Bottenvåning)

- Stadshusgångens kryss- och tunnvalvda tak i rum 201, 205/251 och 254 är tydliga minnen från 1700-talet av högt kulturhistoriskt värde.
- Planlösningen i huvudbyggnaden mot torget är relativt välbevarad sedan åtminstone 1824.
- I rum 202 finns en fd dold smal trappa, sannolikt från 1900-talet början som utgör en intressant rest av den äldre planlösningen.
- Äldre bevarade detaljer så som t ex äldre fönster och en djup smyg med äldre dörrfoder i rum 270 och enstaka takstuckaturer i t ex rum 202 är av värde.
- Huvudtrapphuset med stentrappa är särskilt värdefullt.

Plan 3

- Flera av mellanväggarna i huvudbyggnadens andra våning (plan 3) är tillkomna i början av 1800-talet. Trots att indelningen inte är ursprunglig utgör denna tidiga 1800-talsplanlösning en viktig del av husets historia som bör värnas.

Plan 4 (vind)

- Vindsutrymmena med bl a äldre takbjälkar och ankarslut är särskilt värdefulla.

I huvudbyggnadens rum mot torget uppdagades äldre igenmurade valv liksom äldre tegelgolv. Dessa ingår idag i en utställning om Stadshusets historia.

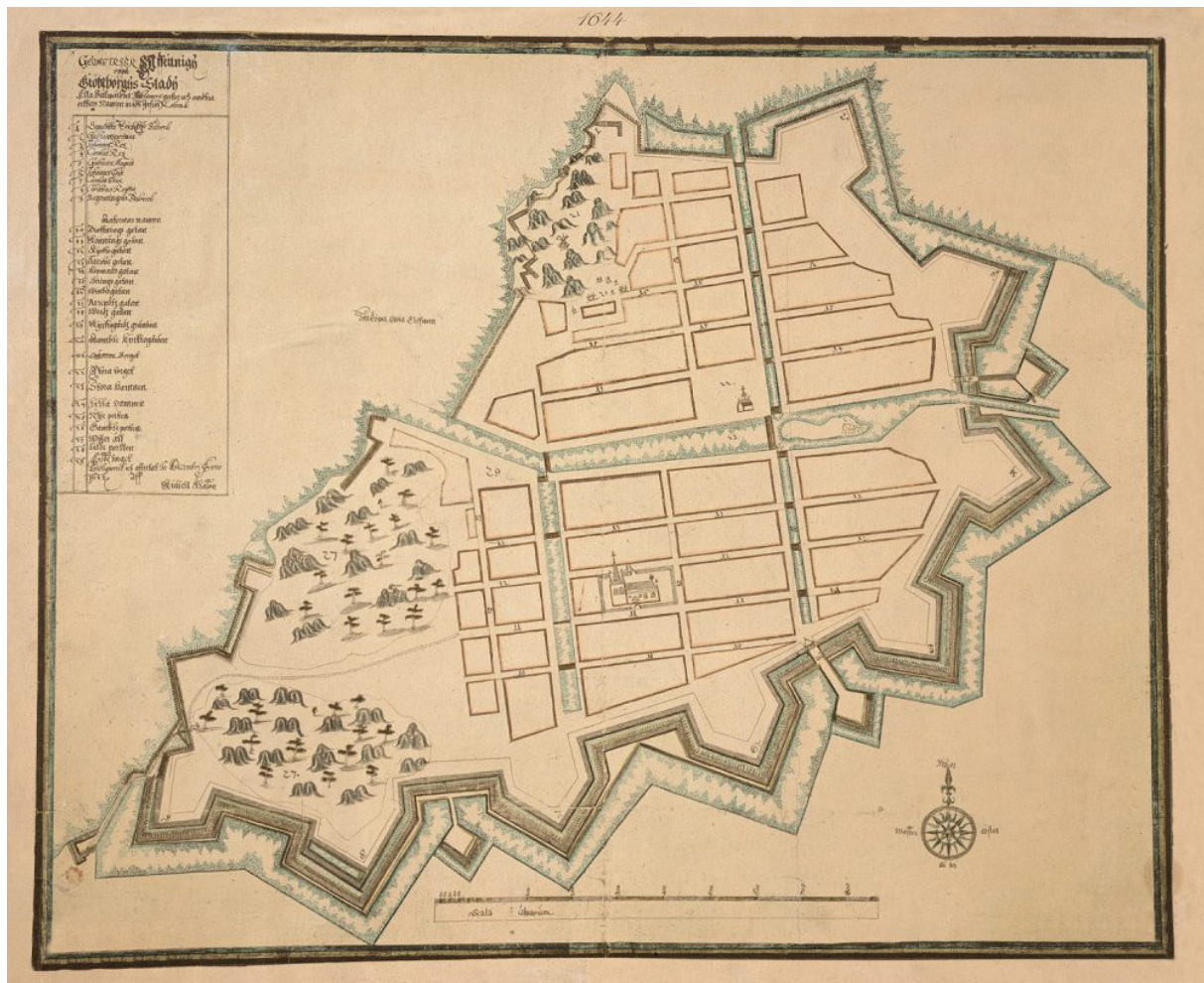
Byggnadsarkeologiskt källmaterial

Stadshuset utgör ett betydelsefullt byggnadsarkeologiskt källmaterial som rymmer väsentlig kunskap om de förändringar som byggnaden genomgått samt även om äldre byggnader som tidigare stått på tomten. Arkeologiska och byggnadsarkeologiska undersökningar har visat på flera spår som tyder på att dagens stadshus från 1759 sannolikt har, åtminstone delvis, uppförts på sina föregångares murar.

Under befintliga rum i Stadshusets främre byggnadskropp mot torget har tidigare okända utrymmen framkommit, vilka kan vara äldre än nuvarande byggnad. Här återfanns även spår av tidigare öppningar i den nuvarande byggnadens yttermurar som givit en bättre bild av hur det ursprungliga Stadshuset såg ut före ombyggnaden på 1820-talet.

Även invändigt har flera tegelmurar, äldre valv mm framkommit. Sammantaget utgör de byggnadsarkeologiska spåren viktig kunskap om Stadshusets utveckling över tid och berättar om hur byggnaden sett ut och använts under olika tidsepoker.

Historik

Karta över Göteborg från år 1644. Källa: Lantmäteriet.

Göteborgs stadshus uppfördes efter stadsbranden år 1746 och stod färdigt ca år 1758-59. År 1824 byggdes det på med en våning och fick sin nuvarande karaktär. Tomten har dock varit bebyggd långt tidigare och arkeologiska undersökningar utförda 2015-2018 har visat spår av äldre bebyggelse som fanns på tomten före det nuvarande Stadshuset. Nedan tecknas först tomtens äldre historia, därefter görs en historisk beskrivning av den nuvarande byggnadens historia.

Tidigare byggnader på tomten

Tomten där Stadshuset står idag har allt sedan Göteborg grundades år 1621 legat vid händelsernas centrum. Exakt hur tomten var bebyggd under stadens första tid är oklart. Handlingar och ritningar har försvunnit i de många bränder som härjat staden.

Blivande stadshustomten inrymde sannolikt på 1640-talet stadens mynthus men det finns inga uppgifter om exakt byggnadsår eller placering. I källor finns även uppgifter om ett "stadens verk- och materialhus" uppfört 1639 - det kan vara samma hus som omtalas.

Corps de Garde

På 1600-talet låg garnisonens corps de garde (vaktbyggnad) mitt på torget. Mellan åren 1666 -1669 lär corps de gardet även, när nöden krävde, ha inrymts i mynthuset. De usla förhållanden som borgargardet och brandvakten (som varnade för bränder) hade som "inhyrda" diskuterades vilt. De delade utrymmet med stadssoldater och tjuvar som tagits till vakten för att låsas in. Enligt en artikel ur *Göteborgs stads tjänstemän* krävde de att magistraten gjorde något åt situationen, annars skulle brandvakten upphöra att fungera.

Stenfängelse

Enligt flera skriftliga källor har det legat ett stenfängelse på tomten. Enligt en artikel av Stig Dymling i Göteborgs stads tjänstemän år 1959, uppfördes detta år 1636-1638. Stenfängelset omskrevs även i en artikel i Handelstidningen 4/10 1958 där det framgick att det uppförts under stadsbyggmästaren Luleff Stidden. Genom tidens räkenskaper kan man finna att marken pålades och därefter lades gråstensmurar av Sigfrid Murmäster med bemanning. Därefter tillkom brädgolv och tegelsten. Hur stenfängelset sett ut närmare går inte att finna i källorna. Mot Postgatan låg tyggården, förvaringsställe för vapen och annat artillerimaterial, med sina bodar.

Stadsbranden 1669

Efter en stor brand 1669 brann så väl corps de gardet, mynthuset och fängelset ner. Troligen uppfördes ett provisoriskt corps de garde på stadshustomten, varpå torget lämnades fritt. Även fängelset återuppfördes, på de äldre gråstensmurarna som undkommit branden.

Hur de olika byggnaderna legat placerade på tomten vid denna tid går inte att exakt utröna. I samband med en arkeologisk förundersökning år 2015 gjordes dock fynd i den nuvarande stadshusgången som kan vara lämningar från det äldre fängelset som tidigare stod på tomten. Fynden utgjordes av fyra tvärgående tegelväggar (troligtvis celler) samt ett äldre brädgolv med ett urtag som kan ha fungerat som toalett med en tunna under (se vidare i "Arkeologisk förundersökning kv Högvakten" upprättad av Göteborgs stadsmuseum 2015).

Under slutet av 1600-talet skall det ha funnits ett spruthus (där stadens brandspruta förvarades) på tomten men år 1699 lär tomten ha legat öde.

I början av 1700-talet skedde en upprustning av tomten mellan torget och Postgatan. Tyghusbyggnaden, som troligen låg mot Postgatan, uppfördes med brädväggar och ett staket sattes upp mot fängelset. Efter tyggårdsväggen byggdes ett brandhus som klätts med takpannor från stadens eget tegelbruk.

Det äldsta stadshuset uppförs

Arbetet med att uppföra brandhuset pågick mellan 1703 och 1705. Byggnaden utgjordes av ett tvåvånings trähus med rum för stads- och brandvakt,

arrestanter, brandredskap samt "svårare fängelser". Hur ytorna i byggnaden disponerades är oklart. Det omnämns dock i en artikel i *Göteborgs stadstjänstemän* 1959 att det mot gårdssidan fanns arrest med stengolv som kallades lilla arrestkammaren samt fängeslokaler i stenfängelset bakom corps de gardet.

Enligt uppgift benämns huset mot torget som *Stadshus* första gången på 1720-talet. År 1737 omtalas även ett verkshus mot Postgatan samt materialbodas på tyggården. Verkshuset uppfördes troligen i början av 1700-talet.

År 1732 åtog sig stadsarkitekt Bengt Wilhelm Carlberg en reparation av stadshuset. I Arvid Bäckströms "Studier i Göteborgs byggnadshistoria" sägs att Carlberg "lyfte huset medelst skruvar, målade fasaden gul och pelarna jämte listverket vita samt lade stenar ur den gamla rådhustrappen utanför porten". Vad som avses med att huset lyfts med skruvar är dock oklart.

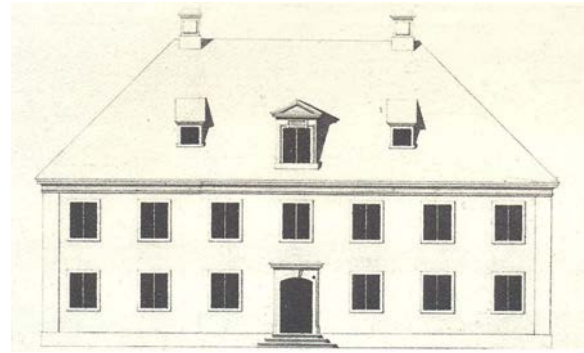
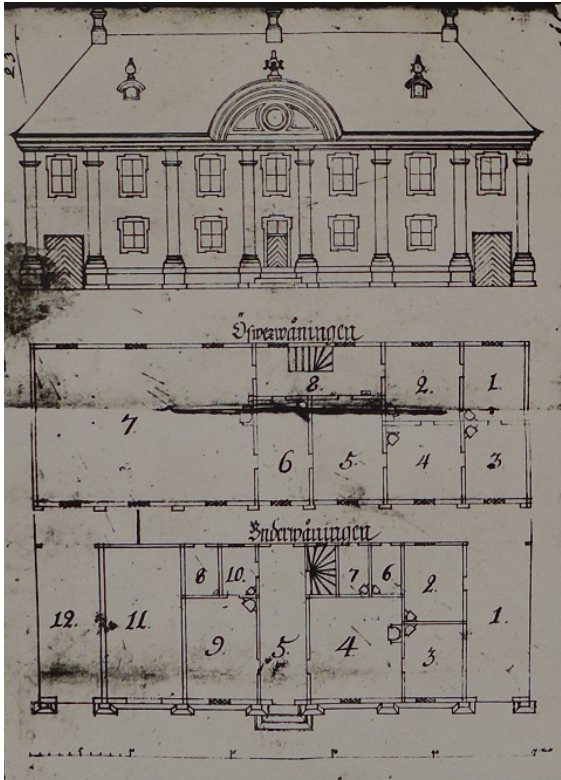
Stadsbrand 1746

År 1745 inkom Carlberg med ett ritningsförslag till ett nytt grundmurat verk- och materialhus samt fem välvda fängelser för arrestanter på stadens corps de garde och tyggårdstomter. Dessa förslag kom dock aldrig att genomföras. Tomten med corps de garde, stadshus samt verkshuset ödelades i en brand år 1746. Byggnaderna var sannolikt uppförda i trä, möjligtvis med undantag för några arrestrum i sten.

Befallning att bygga i sten

De många stadsbränderna ledde till att magistraten vid ett flertal tillfällen kom med befallningen att bygga i sten. Trots det kom träbyggnader fortsatt att uppföras – sannolikt då trä var billigare och eftersom det var kostsamt att påla den sankta marken.

Efter branden 1746 såg stadsarkitekt Bengt Wilhelm Carlberg det angeläget att snabbt återuppbbygga tomten, varpå han redan 1747 upprättade nya ritningar till tre grundmurade stenhus på den gamla tomten - ett stadshus, ett brand- och spruthus samt mot Postgatan ett verk- och materialhus. Byggnaderna kom att uppföras under ledning av B Rancke och de stod färdiga redan hösten 1749.

Till vänster: Odaterad ritning till stadshus i Göteborg. Möjligen är detta Stadshuset före branden 1746, uppfört kring år 1703. Det kan dock röra sig om det stadshus som uppfördes 1747.

Till höger: Ritning till nytt stadshus daterad 1747, upprättad av Carlberg. Ur Studier i Göteborgs byggnadshistoria. Det är dock osannolikt att det var detta utseende som stadshuset slutligen gavs. Genom byggnadsarkeologiska undersökningar är det fastställt att det fanns en portgång i öster och att det mot källaren satt bågformade fönster i fasaden mot torget, dvs mer i överensstämmelse med ritningen till vänster.

Det nya stadshuset mot torget uppfördes i tre våningar av sten och innehöll corps de garde samt fängelse. Bottenvåningen var slätputsad och ska ha varit försedd med tre portar. Byggnaden hade sju fönsteraxlar som omgavs av arkader i den första våningen medan andra och tredje våningen var indelad med lisener. Det höga och valmade taket var tegeltäckt och försett med en kraftig taklist. Fasaden mot torget reverterades med holländskt eller flensburgskt tegel och yttermurarna målades gula. Fasadornamenten skulle målas ljusgråa med kalkfärg. Innanför porten låg en stentrappa som ledde upp till en förstuga i mellanvåningen.

På gården, mot väster, byggdes en långsträckt flygel med kryssvalv som inrymde ett brand- och spruthus. Verk- och materialhuset mot Postgatan var enklare utformat än det mot torget. Det hade ett brant tak och väggar som var indelade med lisener.

År 1758 brann byggnaderna åter ner i en stadsbrand. I samband med en arkeologisk förundersökning år 2015 gjordes fynd i det nuvarande stadshuset (i huvudbyggnadens rum mot torget) som kan utgöra lämningar från det äldre stadshuset. Här påträffades under befintliga bjälklag intakta mönsterlagda tegelgolv och välbevarade tegelmurar på samma nivå som rummen i den befintliga välvda källaren mot gården. Lämningarna kunde inte dateras exakt, men bedömdes antingen härröra från det stadshus som uppfördes 1747 eller från det befintliga stadshuset alternativt från en föregångare som kan vara uppförd så tidigt som 1670-tal eller möjligen tidigt 1700-tal. I källaren påträffades utöver tegelgolv och äldre murar även intakta valv, även dessa sannolikt tillhörande en föregångare till nuvarande byggnad (se vidare i "Arkeologisk förundersökning kv Högvakten" upprättad av Göteborgs stadsmuseum 2015). Fynden från den arkeologiska förundersökningen sammanfattas översiktligt på sid 49.

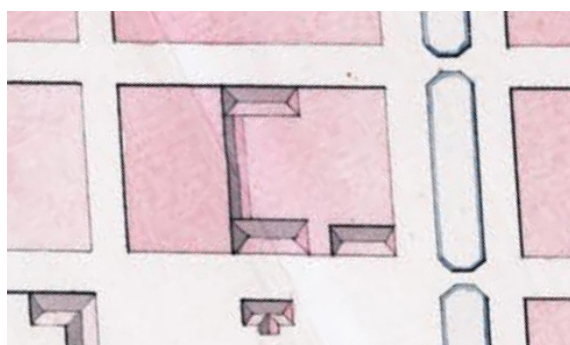
Etsning över Göteborgs innerstad med Stortorget (nuvarande Gustaf Adolfs torg) i mitten. Mitt på torget står corps de gardet, bakom detta anas Wenngrenska huset och Stadshuset, höger om dessa syns Kaulbarska huset. Etsning gjord av Rudolf Heland efter teckning av Elias Martin 1787. Källa: GSM

Historik - nuvarande byggnad

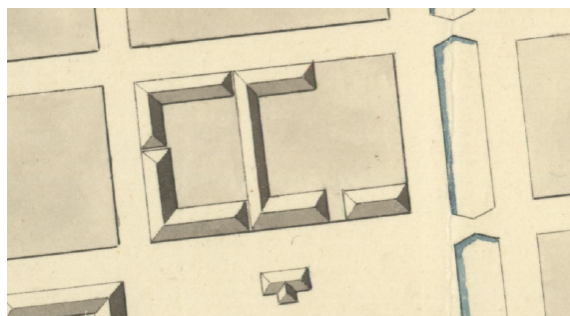
Efter branden 1758 kom stadshustomten att prioriteras och tillsammans med magistraten beslöt stadsarkitekt C W Carlberg att än en gång återuppföra byggnaderna. Entreprenaden utfördes av murmästaren J. Chr. Ranche. Stadshuset uppfördes efter samma ritningar som tidigare och stod färdigt 1759. Flera byggnadsarkeologiska fynd i det nuvarande stadshuset tyder på att det delvis byggdes på en tidigare byggnads murar och valv. Samma år påbörjades också uppförandet av brandhuset på tomtens västsida, även det efter ritningar av Carlberg.

På planer över Göteborg från 1764 och 1770 syns stadshuset. På tomten fanns förutom huvudbyggnaden mot torget även en flygel i väst (nuvarande stadshusgången) som fungerade som brand- och spruthus och en byggnadskropp mot Postgatan som fungerade som verk- och materialhus.

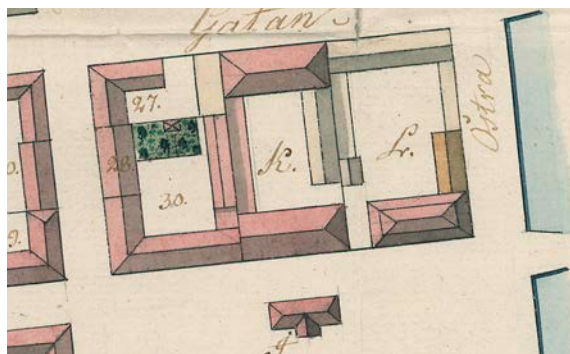
Utöver Carlbergs ritning till nytt stadshus från 1747 har inga ytterligare originalritningar påträffats inom ramen för föreliggande Vård- och underhållsplan. Det är därför svårt att exakt avgöra hur byggnaderna såg ut. På etsningen ovan och en akvarell från tidigt 1820-tal (se nästa sida) illustreras Stadshuset som en byggnad om tre våningar med ett högre tak och en pilasterindelad och klassicerande fasad. Här syns också att det i bottenvåningen fanns en portgång i huvudfasadens östra del. Denna portgång sattes igen under 1820-talet, men spår av den hittades i murverket under den arkeologiska förundersökningen år 2015 (se vidare i "Antikvarisk dokumentation av befintliga byggnader vid arkeologisk förundersökning", Antiquum AB 2015). Den äldre östra portgången hade troligtvis dubbel takhöjd, något som kryssvälvda tak i nuvarande rum 388 vittnar om. I samband med grundförstärkningen av Kv Högvakten uppdagades också spår i Stadshusets yttermurar mot torget som visar att

Detalj ur plan över Göteborg från 1764. På stadshustomten syns Stadshusbyggnaden mot torget, Stadshusgången och det bakre magasinet. På tomten t h för nuvarande Börsen syns Kaulbarska huset. Källa: Krigsarkivet.

Detalj ur plan över Göteborg från 1770. Till vänster om stadshuset har Wenngrenska- och Strömska huset tillkommit. Källa: Krigsarkivet.

Stadskarta från 1803 över Kv Högvakten. Här syns den östra flygelbyggnaden på stadshustomten. Källa: Riksarkivet

Akvarell från 1820 som visar hur Stadshuset såg ut före påbyggnaden 1824. Notera det branta, högresta tak som Stadshuset hade innan påbyggnaden och den östra portgången i stadshusets bottenvåning. Framför Stadshuset, mitt på torget, låg stadens corps de garde. Källa: GSM

Stadshuset åtminstone före ombyggnaden 1824 hade lågt sittande och stickbågiga fönsteröppningar mot torget.

På en stadskarta från 1803 redovisas, utöver Stadshuset, brand- och spruthuset (stadshusgången) samt verk- och materialhuset mot Postgatan även en gårdsflygel mot öster. Flygeln var sammanbyggd med verk- och materialhuset mot Postgatan.

Om- och påbyggnad 1821-1824

Från år 1821 finns förändringsritningar benämnda "*Projekt till stadshusets förändring vid högvaktens ditflyttning*" gällande stadshusets byggnadskropp mot torget. Ritningarna är signerade stadsarkitekt Jonas Hagberg och godkändes år 1823. Bakgrunden var att skapa nya lokaler åt högvakten (corps de garde), vars tidigare byggnad på Gustaf Adolfs torg hade rivits.

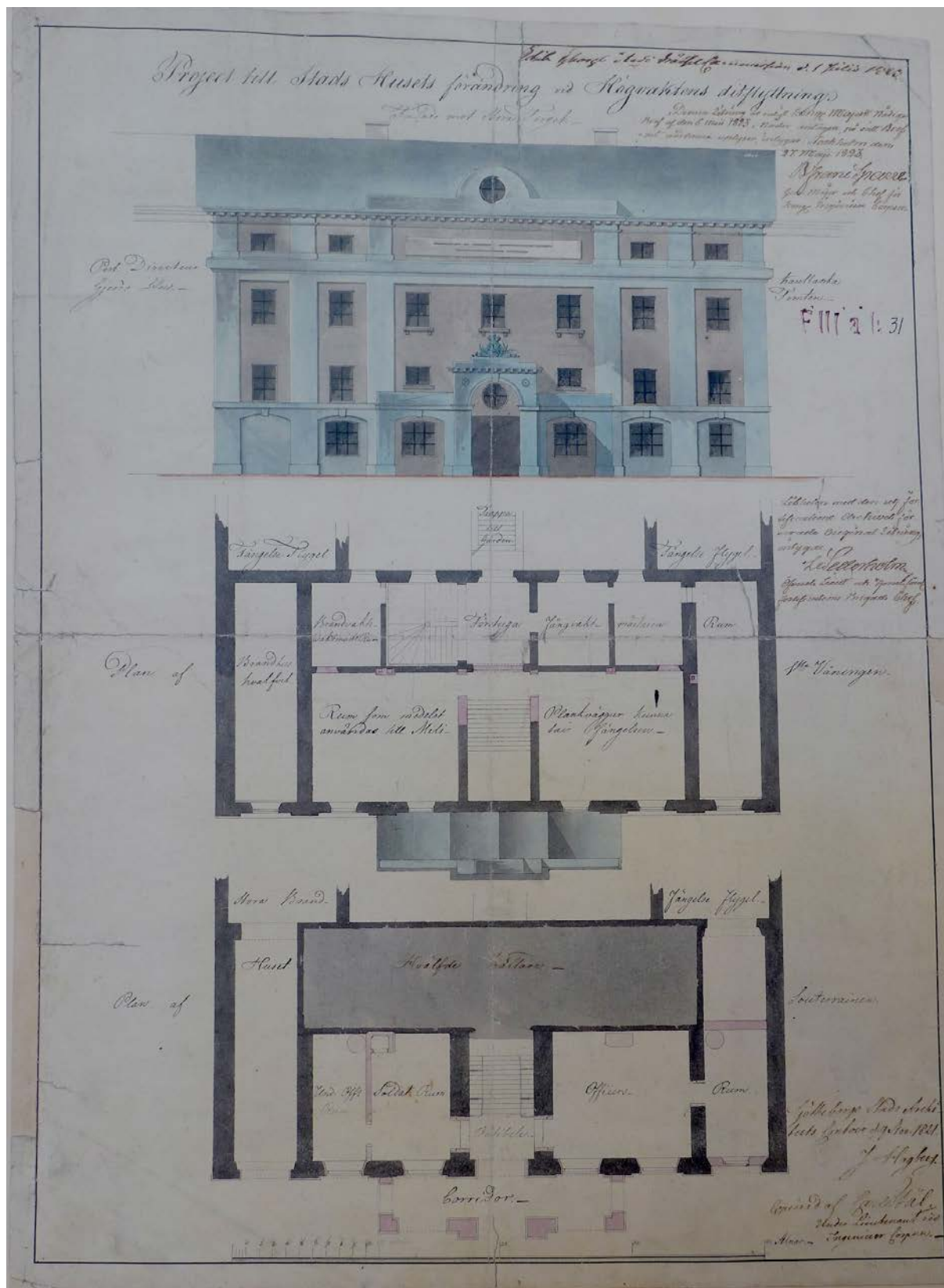
Huvudbyggnaden mot torget

Ombyggnaden innebar att Stadshuset byggdes på med ytterligare en våning mot Gustaf Adolfs torg. Det tidigare branta och valmade taket byggdes om till en mezzaninvåning med ett lägre sadeltak. Genom ombyggnaden fick Stadshuset sin nuvarande karaktär i empirestil. Fasadens mittparti artikulerades med en fronton försedd med ett runt fönster. Kring porten byggdes en utskjutande portik som enligt ritningarna kröntes av ett emblem. Äldre

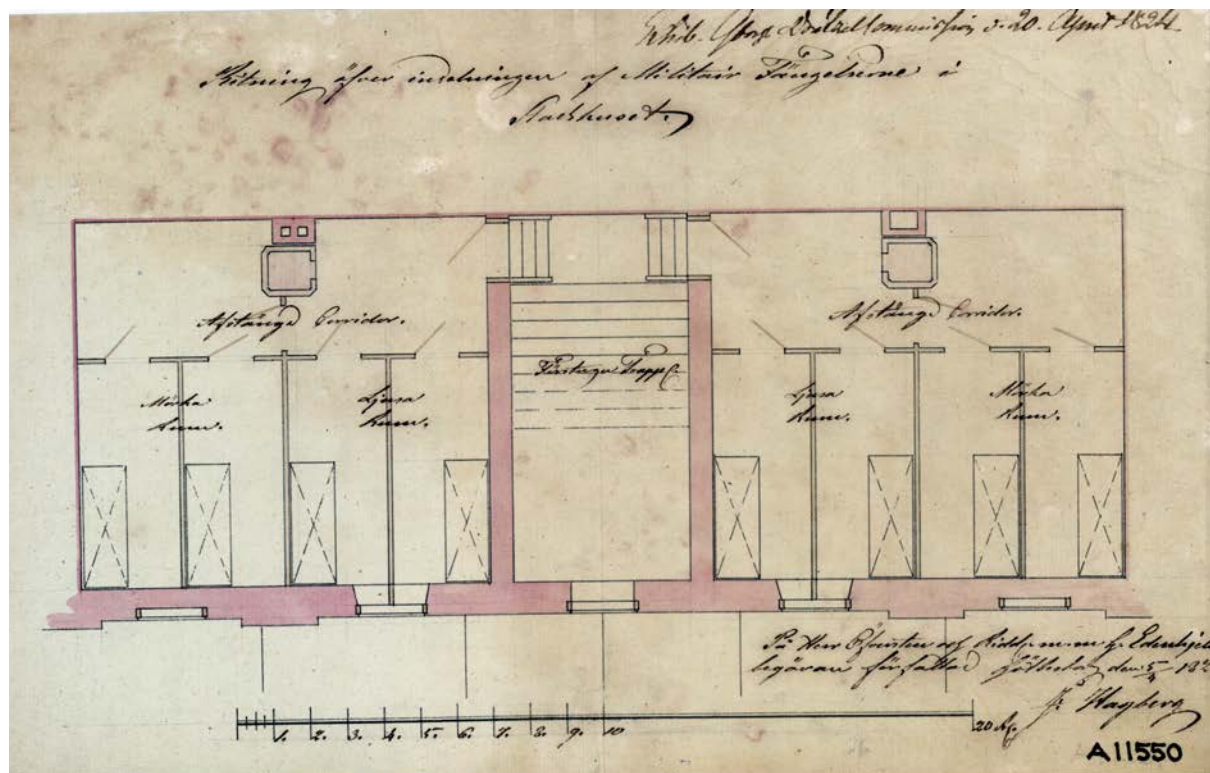
fasaddetaljer såsom lisener och blindarkader behölls. Den östra portgången kom att sättas igen och utrymmet gjordes om till rum för officerare.

På ombyggnadsritningarna från 1821 (se nästa sida) kan vi se byggnadens inre disposition för första gången. Ombyggnaden innebar förändringar av bottenplanets disposition och funktion. Mot torget tillkom nya rum för soldater, officerare och underofficerare i nivå med torget. En korridor som tidigare hade delat nuvarande stadshuskällaren i två delar revs med undantag för ett parti under entrétrappan. Ombyggnaden innebar vidare att de tidigare lågt sittande fönstren mot torget murades igen, liksom dörröppningar mellan den fd korridoren och lägre liggande rummen mot gården. Eftersom nya arrestrutrymmen ordnades på våningen ovan och i en ny länga i öster så fick rummen mot gården sannolikt ny funktion.

Innanför den centralt placerade porten fanns nu en liten vestibul med trappa som ledde upp till andra våningen (på ritningen benämnd första våningen). Byggnaden är uppförd med halv våningar vilket innebär nivåskillnader med flera trappor. Bland annat nåddes den andra våningens två rum mot torget, vilka nyttjades som militärfängelse, via trappor från förstugan - något som inte framgår av ritningen från 1821. Däremot framgår detta på en ritning från 1824 (se sid 26).

Ombyggnadsritning över Stadshuset från 1821, signerad Jonas Hagberg och godkänd år 1823. Detta är den äldsta ritningen över stadshusets planlösning som kunnat återfinnas. Stadshuset byggdes nu på med en våning och försågs med en utskjutande portik. På det nedre planet syns hur den fd portgången sattes igen. I bottenvåningens rum mot gatan (på ritningen benämnd "souterräng") fanns rum för officerare, soldater och underofficerare mot torget. Mot gården fanns en välvd källare. Västra flygeln anges fungera som "Stora brandhuset" medan den östra längan anges som fångelseflygel. På andra våningen (på ritningen benämnd som första våningen) fanns mot gården bl a rum för fångvaktmästare samt en förstuga. Mot gatan fanns militärfängelse. Källa: Regionarkivet.

Planritning från 1824 som visar "inredningen af Militär Fängelset i Stadshuset" i mellanvåningen (nuvarande plan 3). Källa: Regionarkivet

Den andra våningen (på ritningen från 1821 benämnd som första våningen) inrymde mot gården rum för fångvaktmästaren, brandvaktmästaren samt fängelser vilka nåddes via en trappa på gården. Om de två större rummen mot torget anges: "Rum som medelst plankväggar kunna användas till Militär Fängelset". Från år 1824 finns ytterligare en ritning signerad Jonas Hagberg. På ritningen står följande: "Ritning öfver inredning af Militär Fängelset i Stadshuset. På Herr Öfversten och ... (?) G. Edenhjelm begäran författad". Ritningen redovisar de ovan nämnda rummen mot torget i andra våningen som delades in i mörka och ljusa celler utmed en "Afstängd Corridor". Vad gäller de mörka rummen kan fönstrena vid denna tid ha varit blinderade. Övriga våningar finns inte med på ritningen.

Genom att studera husets användning kan man föreställa sig livet som försiggick i och omkring Stadshuset. Det sägs att knektarna som satt i fängelse på mellanvåningen (nuvarande plan 3) hade för vana att använda golvet som toalett. Detta medförde stor irritation då officerarna hade sina utrymmen i våningen under.

Västra gårdsflygeln

Den västra gårdsflygeln med sina kryssvälvda tak inrymde brandstation och kallades "stora brandhuset" med entré mot både torget och Postgatan. I huset fanns senare även den hästdragna brandkåren (brandkåren använde sig av hästdragna kärror med vattenpumpar). Vid brand varnade stadens kyrkklockor samtidigt som kanonerna på torget avlossades och garnisonens trumslagare gick runt på gatorna och trummade. Det var ett skådespel som betraktades av invånarna. På andra våningen i brandhuset låg fängelset.

Östra gårdsflygeln

Troligtvis tillkom den östra flygeln i sin nuvarande storlek kring 1824. Den finns med på stadskartan från 1803, men inte i dess nuvarande hela längd. Både första och andra våningen i den östra flygeln användes som fängelse. I fängelset satt de som dömts till straff på vatten och bröd. Grövre brottslingar sattes i länshäktet på Postgatan (bakre delen av nuvarande Börsen) eller i stadsportharna som även fungerade som kronohäkte.

På handlingar från 1824 (se nästa sida) finns de två gårdsflyglarnas rumsindelning inritad. På gården fanns även ett avträde inritat. Likaså syns på gården en längsgående stenmur.

Planritning över Stadshustomten från år 1824. Här syns den östra flygelns rumsindelning med celler placerade utmed en lång korridor. På gården syns ett avträde som sannolikt uppfördes i samband med förändringarna år 1824. Avträdet finns inte kvar idag, men spår av det återfanns vid den arkeologiska förundersökningen år 2015. Planritningen redovisar även en längsgående mur på stadshusgården. Källa: Regionarkivet

Litografi över Stora torget, odaterad. Bilden är efter det att Stadshuset byggdes på med en våning 1824 men innan Börshuset byggdes på 1840-talet. Källa: GSM

Det sena 1800-talet

Huvudbyggnaden mot torget

I ritningsarkiven finns en osignerad planritning över Stadshusets tre våningar (se nästa sida). Genom att studera våningarna kan vi dock ringa in tidpunkten till 1870-talet. Troligtvis är den från omkring 1877 då det från den tidpunkten finns en identisk ritning med undantag för att denna saknar andra våningen. På ritningen framgår att första våningen behållit sin rumsindelning sedan 1824. Här kan vi, till skillnad från den tidigare ritningen, även se indelningen av de välvda källarrummen mot gården med trappor som ledde upp till gården.

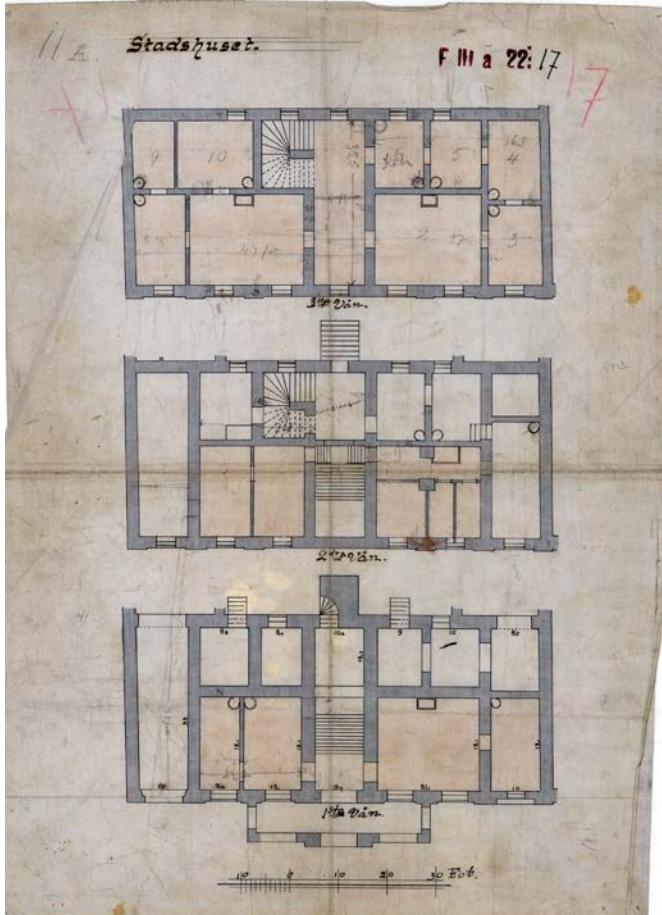
På den andra våningen hade båda rummen som vette mot torget avdelats med provisoriska träväggar redan 1824 - en lösning som troligen blev permanent. Sedan 1820-talet har även det östra rummet avdelats och en ny ingång tagits upp. För första gången redovisas även den tredje våningen som var uppdelad i ett par större rum mot torget och mindre rum mot gården. Alla rum hade kakelugnar.

På en uppmättningsritning över Börsen och Stads- huset daterad 1877 kan man, utöver huvudbyggnaden, även se gårdsflyglarna och huset mot Postgatan med dess rumsindelningar i första våningen.

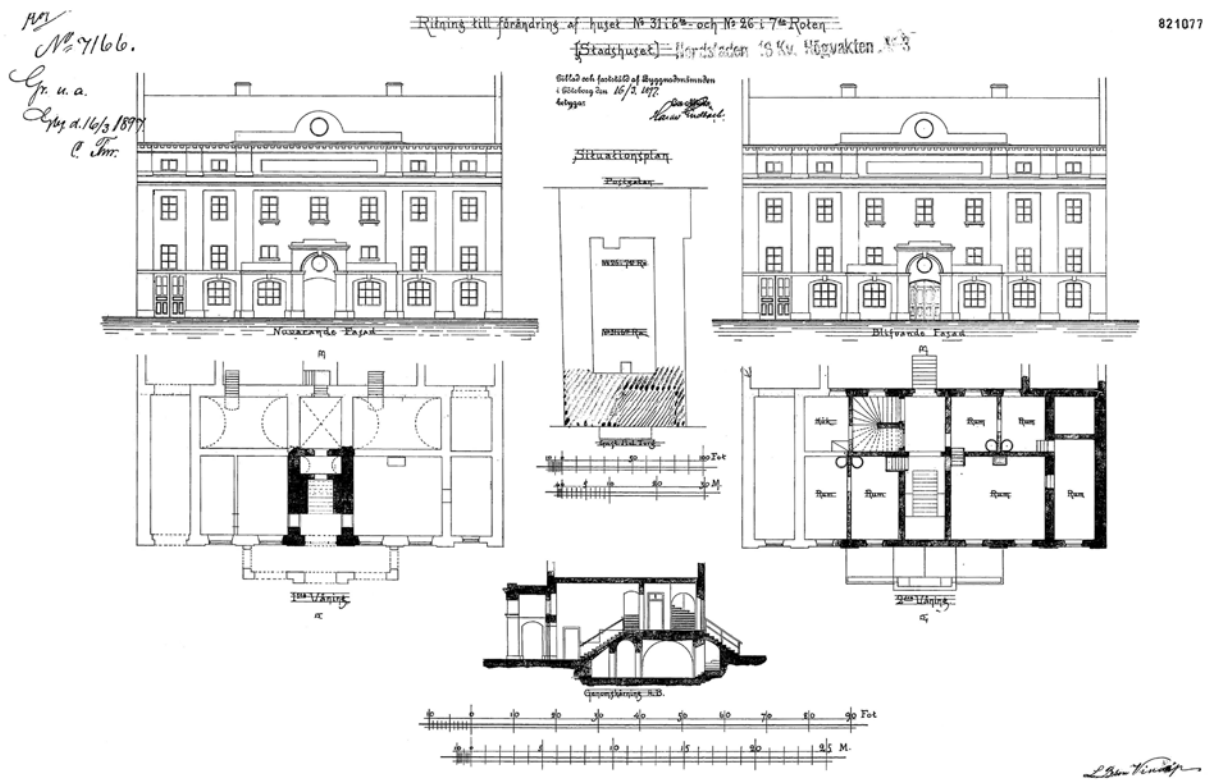
På 1890-talet skedde ett antal mindre förändringar i Stadshusets interiör, bl a togs nya dörröppningar upp. På en förändringsritning från 1897 framgår också att två äldre fönsteröppningar i fasaden mot torget, våning 2, gjordes större. Förändringen synes även ha omfattat byte av port i huvudentrén mot en ny som var indelad med ramverk och glas i de övre speglarna. Ritningarna visar även att det gjordes förändringar i anslutning till trapphuset där väggarna synes ha byggts på. I den andra våningen skedde vissa förändringar i det som tidigare hade fungerat som militärfängelse. En öppning sattes igen och en ny öppning togs upp i väggen i den fd korridoren.

Östra flygeln

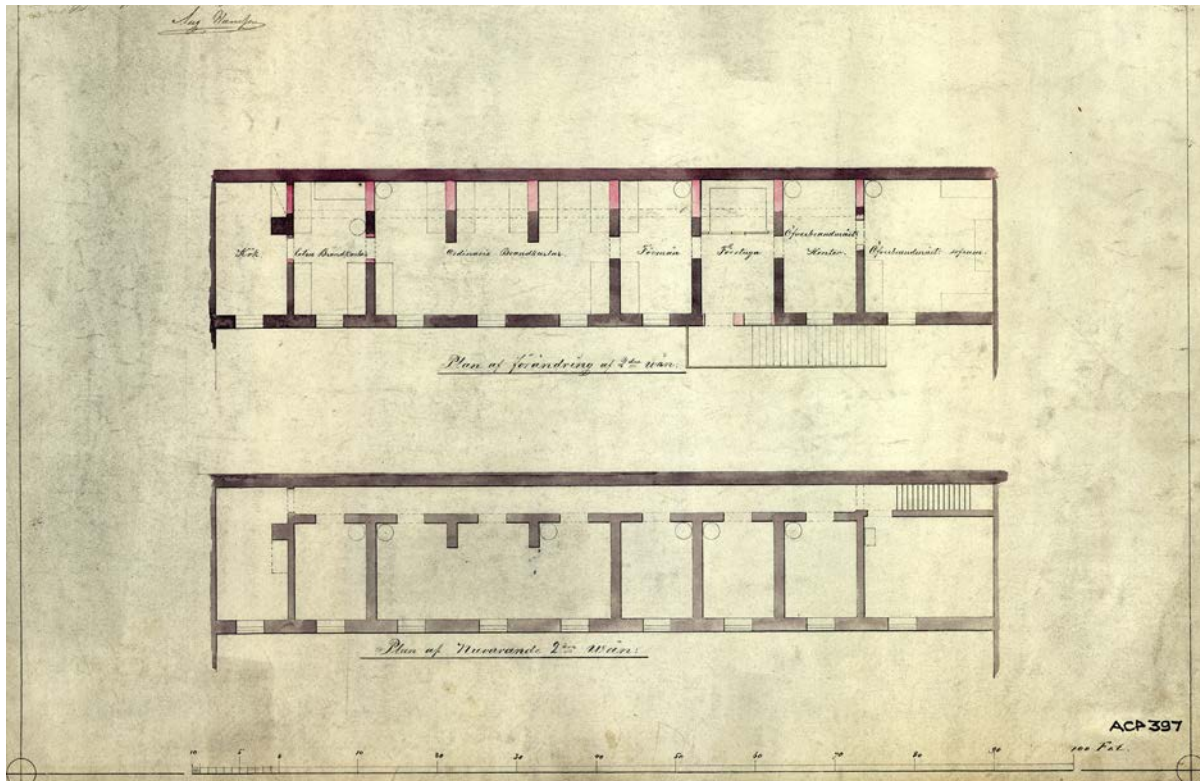
I slutet av 1800-talet genomfördes ett antal inre renoveringar till följd av ändrad användning av den östra flygeln. Innan förändringen inrymde den nedre våningen stadssoldaternas lokaler, rum för kontroll och vakt. Efter förändringen användes rummen för fängelse, fängelse för kvinnor samt rum för gaskontroll. En utanpåliggande trappa tillkom på gården varvid en inre trappa revs. Den andra våningen inreddes med rum för brandkarlar, förmän, överbrandmanskontor, överbrandmästarens sovrum samt ett kök.

Odaterad ritning över stadshuset, sannolikt från 1870-talet. Källa: Regionarkivet

Förändringsritning från 1897 då bl a en ny port sattes in i huvudentrén och två fönsteröppningar gjordes större. Källa: SBK

Planritning över östra gårdsflygelns andra våningen från 1872, nuvarande utseende nederst och blivande överst. Källa: Regionarkivet

Högvakten flyttar ut

Tiden då stadssoldaterna, garnisonens knektar och högvakten huserade i Stadshuset var en livlig period. Det var ett stort nöje för stadens invånare att se vaktparaden och vaktavlösningen på torget. År 1895 drogs dock både högvakten och stadsvakten in. I stället användes lokalerna som brandstation medan de övre våningarna i huvudbyggnaden inrymde hälsovårdsnämnden. I samband med högvaktens flytt togs emblemet ovan portiken bort.

1900 - 1920-talen

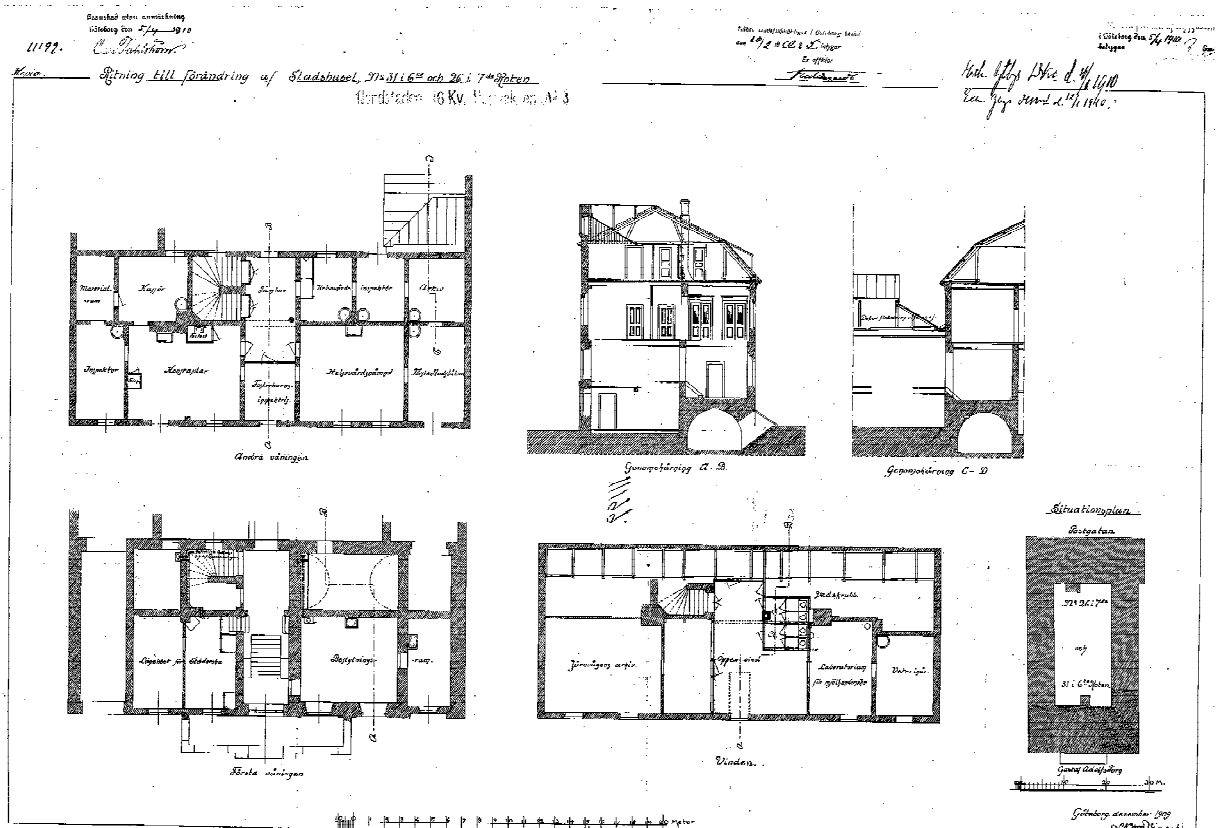
År 1909 gjordes ett antal mindre förändringar i huvudbyggnaden, såsom nya dörröppningar, installerad telegraf i den första våningen samt Wc i den andra och tredje våningen. Även dörrarnas utförande finns redovisade. Bland annat satt vackra spegeldörrar i vestibulen mot trapphuset. I byggnaden mot Postgatan inreddes en mottagning med tillhörande väntrum, vaktrum och förstuga.

Mot torget användes rummen i den första våningen av besiktningsman samt som lägenhet för städerska. På den andra våningen fanns rum för

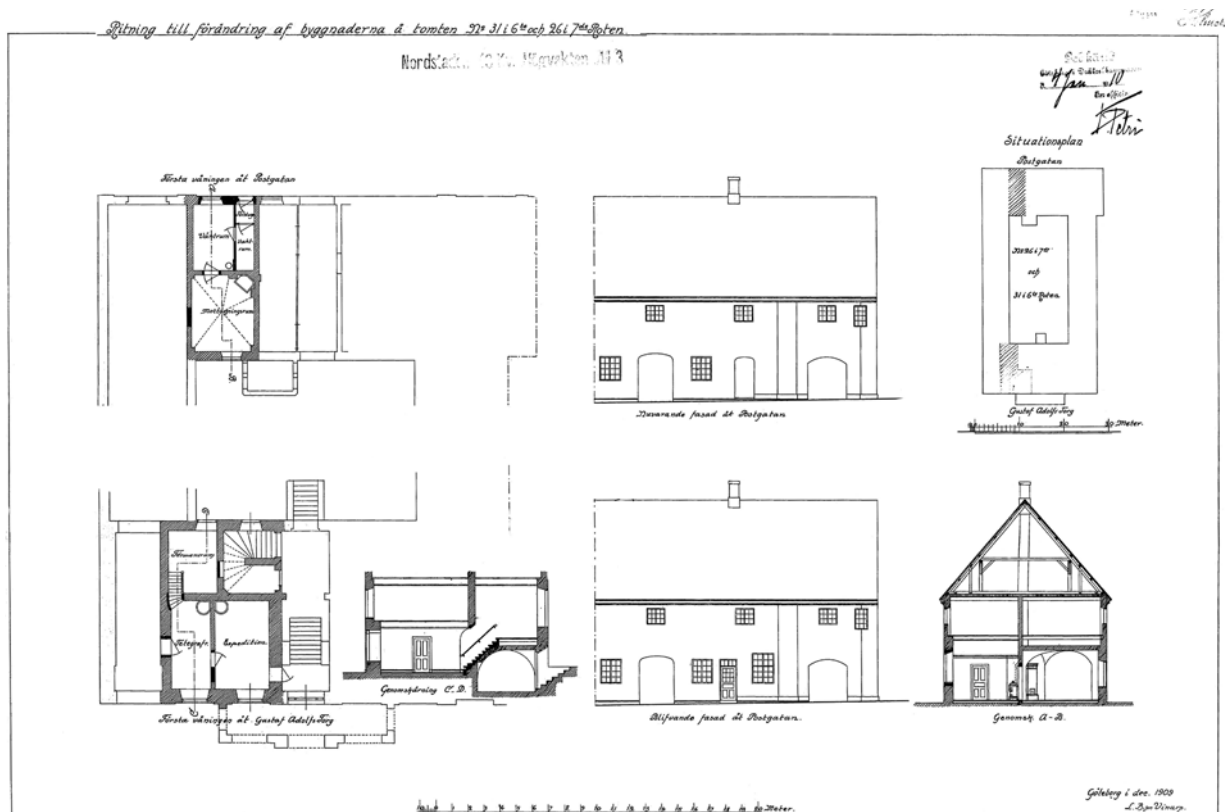
fosterbarnsinspektör, konstaplar, inspektör, kassör samt materialrum och rum för hälsovårdsnämnden, hälsovårdsinspektören, förste stadsläkaren och arkivet. Ritningen över huvudbyggnadens vind visar en trappa som ledde upp till ett stort rum. Mot väster låg två rum och mot öster tre rum. Här fanns järnvägens arkiv, laboratorium för mjölkundersökning, veterinär och vedskrubb.

Från år 1909 finns också en förändringsritning som endast berör delar av bottenvåningarna i huvudbyggnaden mot torget samt byggnaden mot Postgatan. Denna redovisar en ny trappa i nuvarande rum 392B. Vad gäller byggnaden mot Postgatan sattes en tidigare dörröppning i fasaden mot gatan igen och en ny togs upp. Likaså tillkom ett större fönster.

År 1915 anges öfverbrandmästare Erik Blomgren samt även civilingenjör John Rydström arbeta, och troligen ha bostad, i Stadshuset. Fem år senare står även vaktmästaren Axel Ericsson, handelsidkarskan Ester Ericsson samt ekonomidirektör A. G. Högberg skriven på adressen.

Förändringsritning från 1909 som bl a visar våningsplanen. Källa: SBK

Förändringsritning från 1909 som visar ändringar i första våningen i huvudbyggnaden och byggnaden mot Postgatan. Mot Postgatan sattes en äldre dörröppning igen och ersattes med en ny. Till höger om den nya enkeldörren tillkom ett större fönsterparti. Källa: SBK

Gustav Adolfs torg sett från Stora Hamnkanalen ca 1895-1905. Källa: GSM

Uppmättningsritningar 1916

År 1916 gjordes uppmättningsritningar över stadshustomtens alla byggnader (se sid 33-36). Dessa ger en god bild över hur hela fastigheten såg ut.

Huvudbyggnaden mot torget

Stadshuset karaktär mot torget var välbevarad sedan 1824. De enda förändringarna är en förhöjning av brandporten mot väst samt att man avlägsnat emblemet som tidigare krönte portiken. Mot gården kan vi se byggnadens fönsterindelning med spröjsade korspostfönster samt den port som ledde in till stadshusgången, vilken utgjordes av en välvd parport.

Invändigt i huvudbyggnaden visar ritningarna en planlösning som stämmer överens med ombyggnaden som gjordes 1909-1910. Vindsvåningen hade dock inretts och försetts med nya mellanväggar.

Byggnaden mot Postgatan

Byggnaden mot Postgatan utgjordes av ett tvåvåningshus med högräst sadeltak och småspröjsade fönster. Gatufasaden var indelad med lisener. Byggnaden hade tre portar, varav en glasad. På ritningarna syns även en enkeldörr som sattes in år 1910. Det anges på uppmättningsritningen att enkeldörren och det intilliggande stora fönstret var nya medan fönstret på andra våningen längst åt höger var äldre men som i samband med en förändring flyttats hit.

Mot gården hade den andra våningen tre äldre och småspröjsade fönster. Den första våningen hade en brokigare karaktär med fönster i olika storlekar och modeller.

I bottenvåningen fanns en mottagning med egen entré mot gatan, en portgång från gatan, ett rum med en trappa till andra våningen samt ett rum med egen port mot gatan. Den andra våningen utgjordes av ett enda stort magasinsutrymme. På gården låg ett latrinhus mot gårdsfasaden.

Den västra flygeln

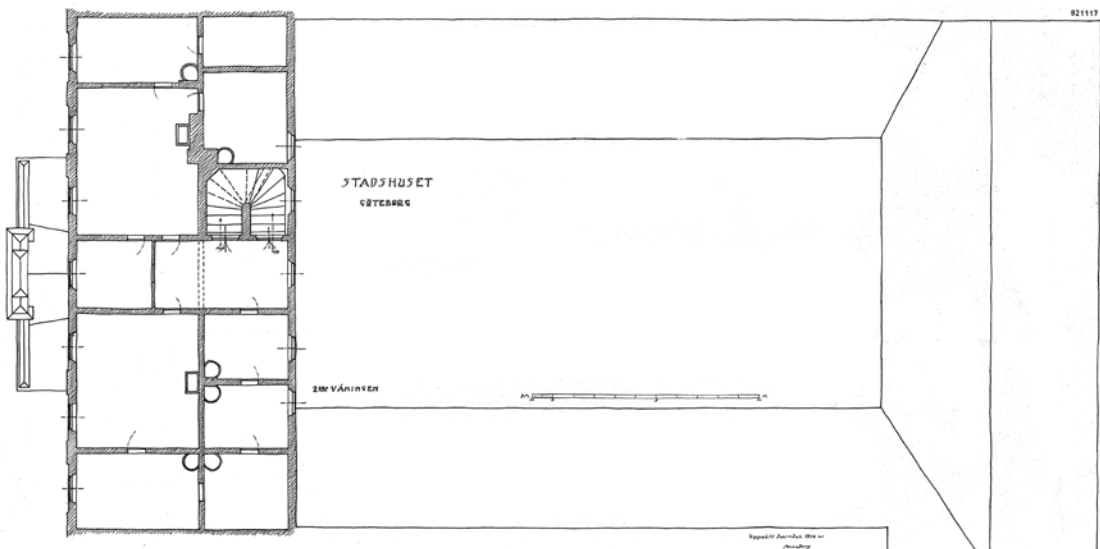
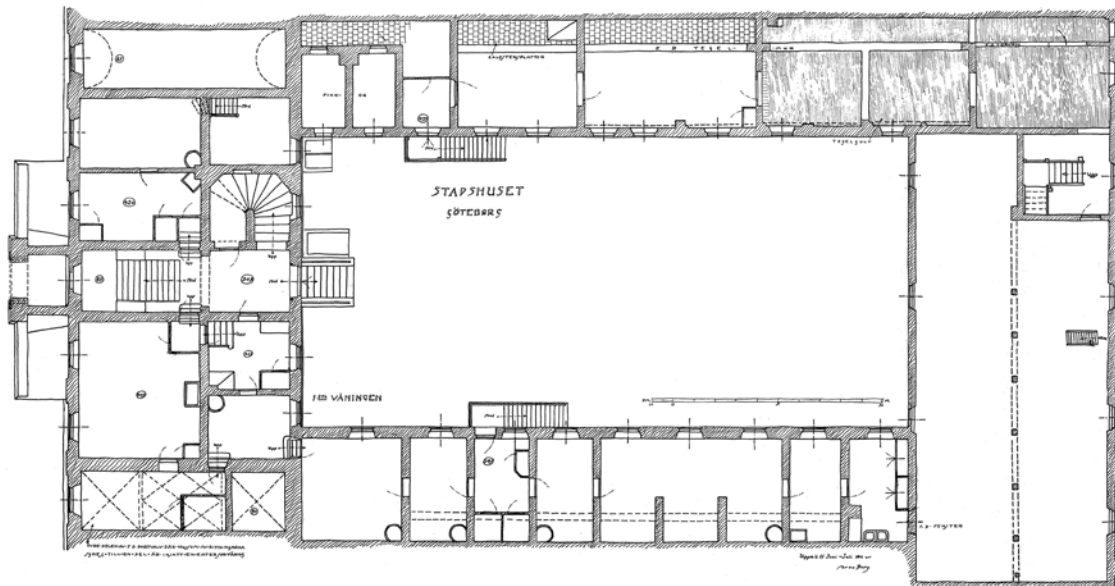
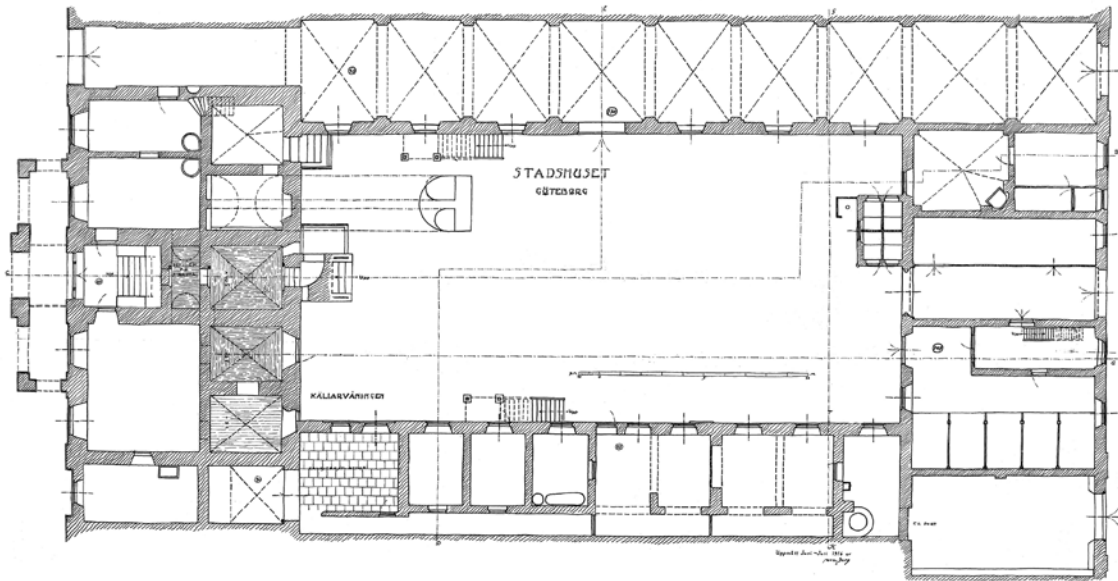
Den västra flygeln redovisas i två våningar med fasader försedda med ankarjärn. Mitt på fasaden fanns en välvd parport. Mot gården låg en friliggande trappa i trä som ledde upp till den andra våningen där en enklare bräddörr fanns. Fönstren i bottenvåningen utgjordes av spröjsade 2-lufts-fönster. I ovanvåningen fanns ett antal mindre och småspröjsade fönster vilka sannolikt var äldre.

Flygelns bottenvåning utgjordes av en lång gång med kryssvälvda tak. Den andra våningen inrymde fängelse vilket nåddes från den utanpåliggande gårdstrappan. Flertalet väggar var murade i tegel och golven utgjordes av kalkstens- eller tegelgolv.

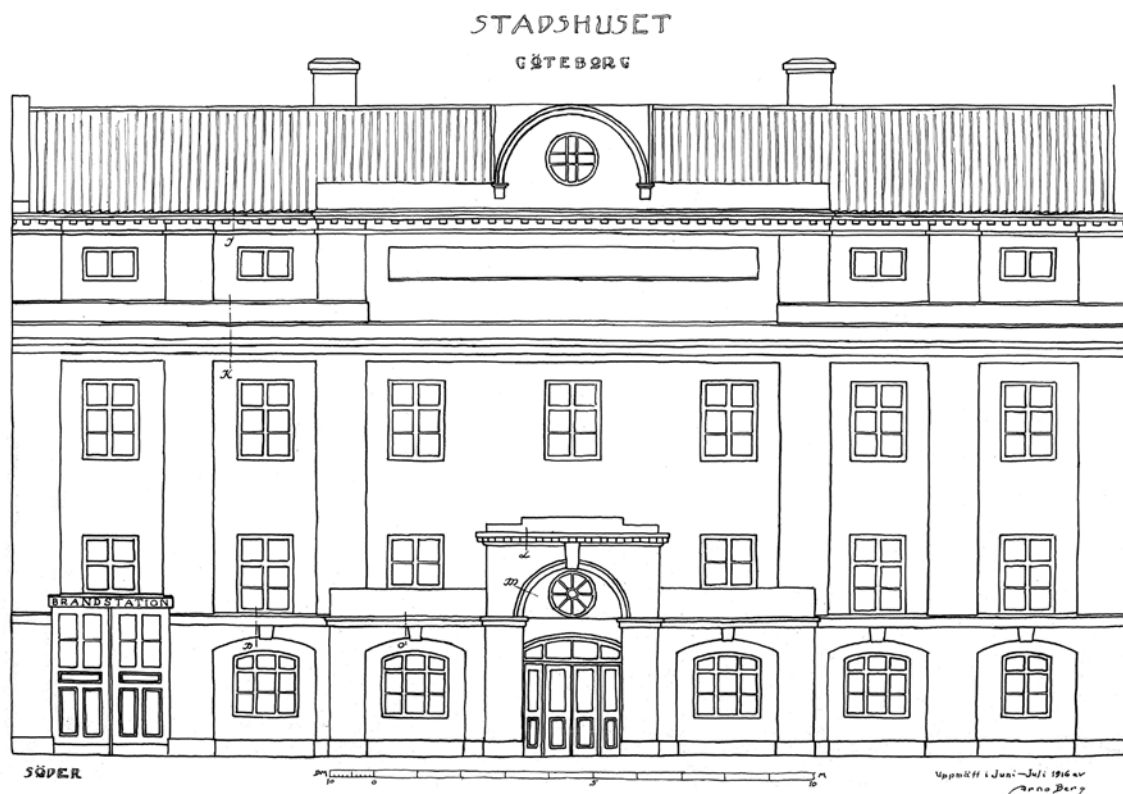
Den östra gårdsflygeln

Även den östra flygeln utgjordes av två våningar och hade också en friliggande trappa på utsidan. Till flygeln fanns fyra entréer.

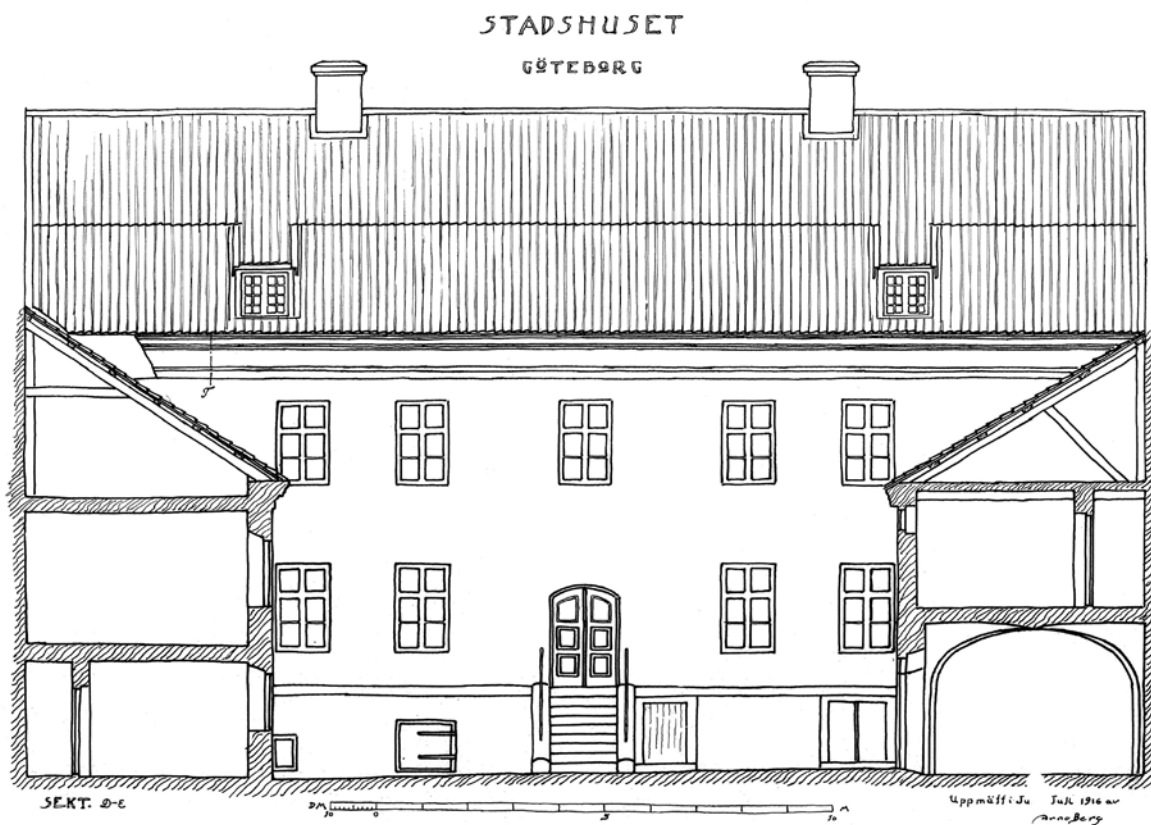
Den östra gårdsflygeln inrymde rum i fil längs en korridor, varav några hade utgång mot gården. På ritningen syns också ett utrymme belagt med kalkstensplattor. Den andra våningen hade genomgående rum i fil som nåddes via den utanpåliggande gårdstrappan.

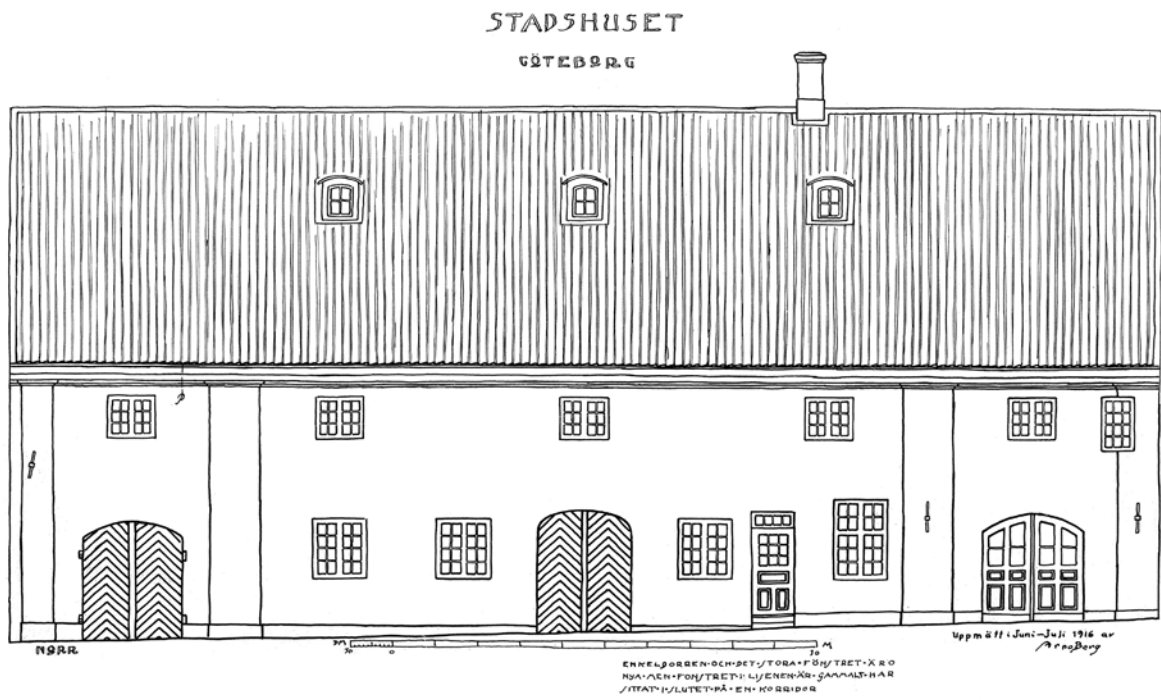
Uppmåtningsritning av plan 2, 3 och 4 från 1916. Källa: SBK

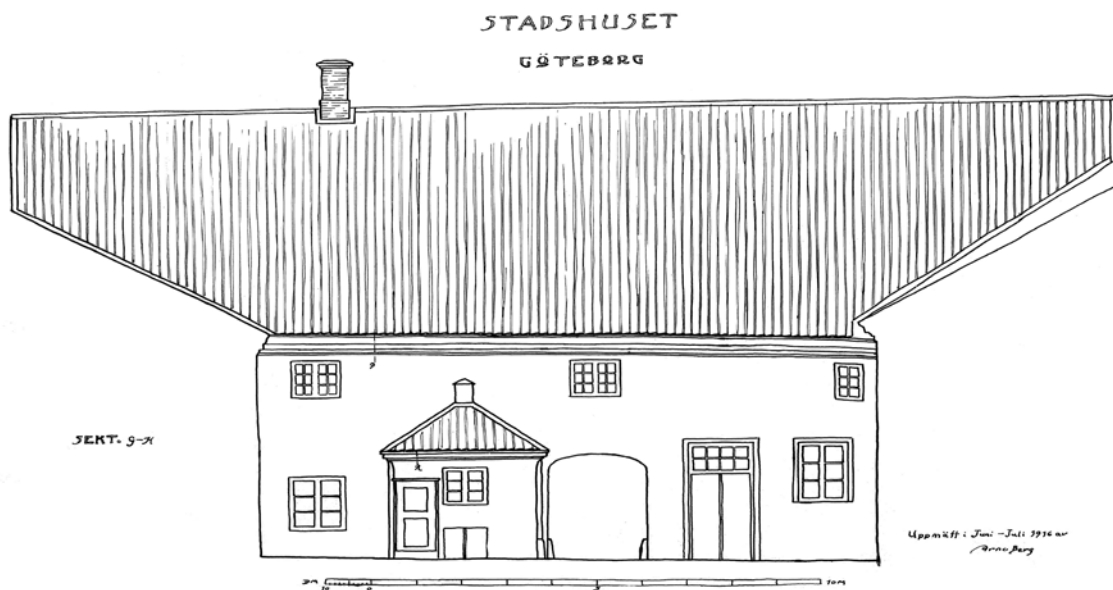
Uppmåtningsritning över huvudbyggnadens fasad mot torget från 1916. Källa: SBK

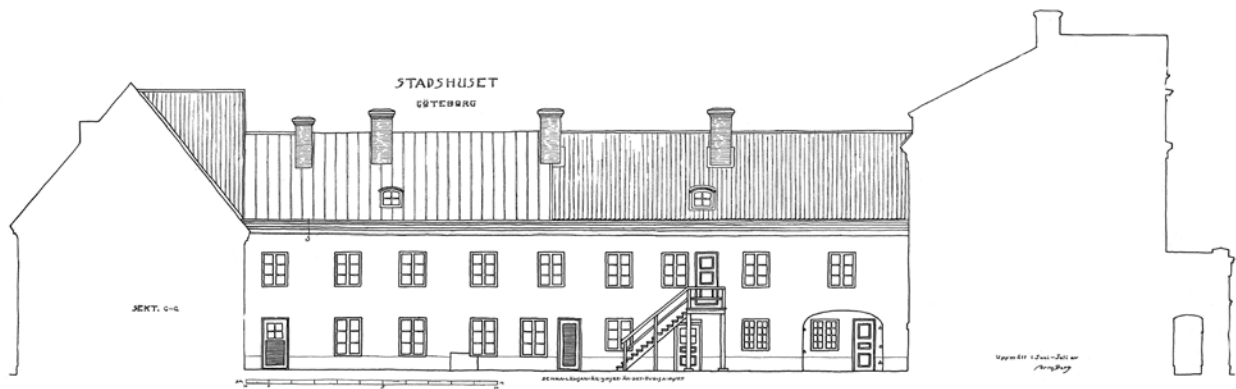
Uppmåtningsritning över huvudbyggnadens fasad mot gården från 1916. Källa: SBK

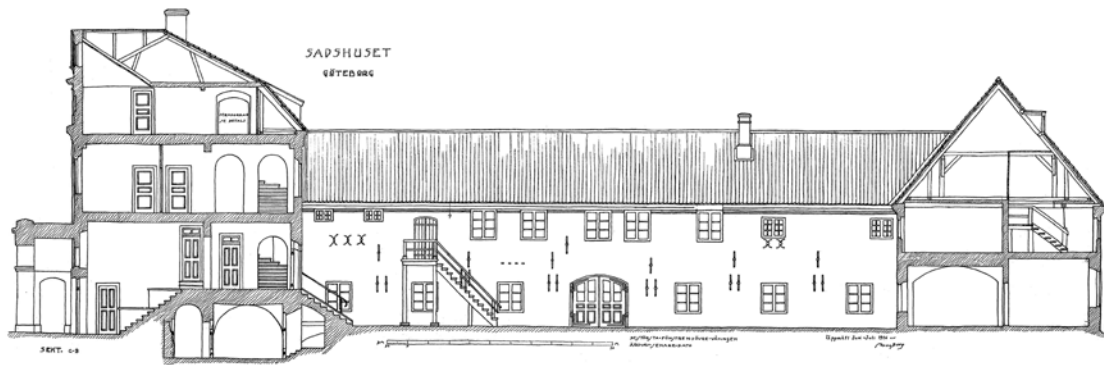
Uppmåtningsritning över gatuhusets fasad mot Postgatan från 1916. Källa: SBK

Uppmåtningsritning över gårdsfasaden på byggnaden mot Postgatan från 1916. Här syns i genomskärning även latrinbyggnaden. Källa: SBK

Uppmätningsskiss över östra flygelbyggnadens gårdsfasad från 1916. Källa: SBK

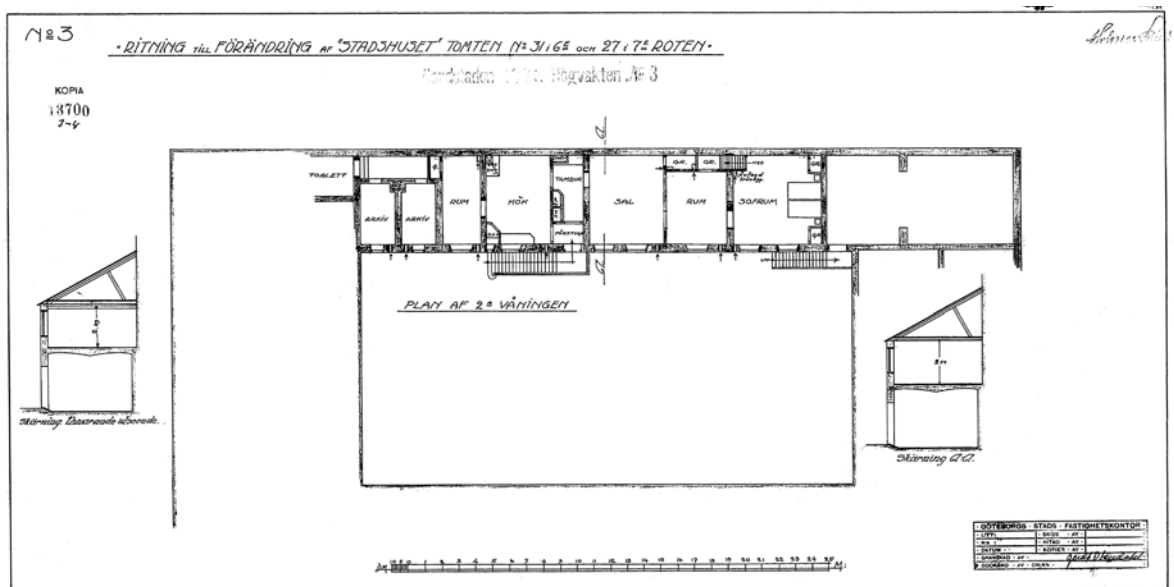
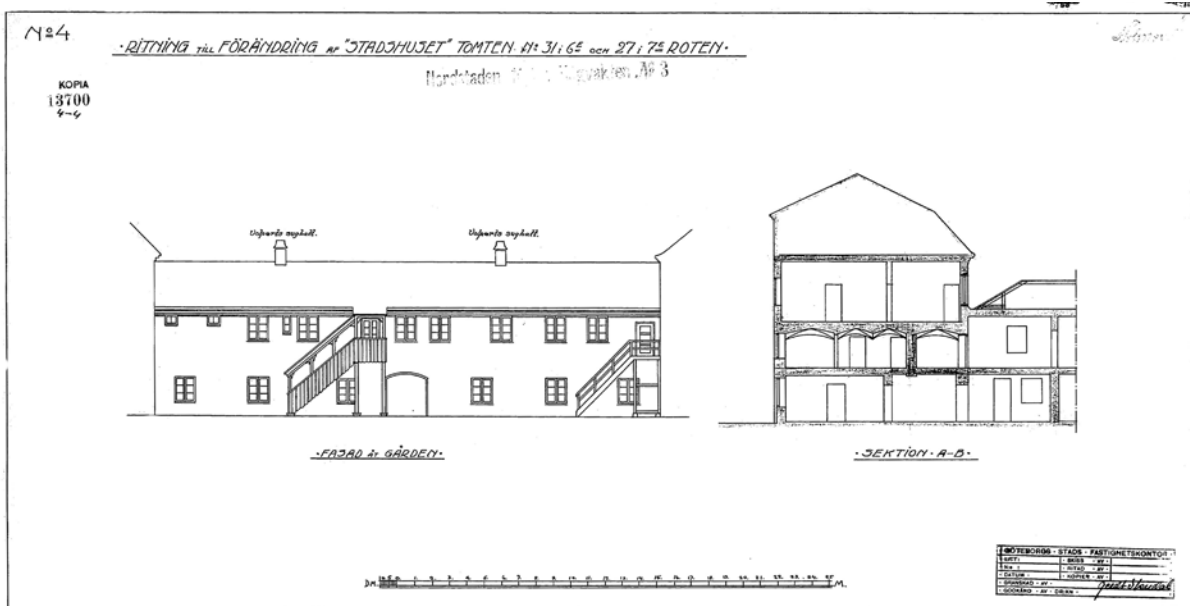
Uppmätningsskiss av västra flygelbyggnadens gårdsfasad samt sektioner från 1916. Källa: SBK

Fotografi över Stadshuset, sett från Gustaf Adolfs torg år 1902. Källa: GSM

6e novemberdagsfirande på Gustaf Adolfs torg. Bilden är odaterad men tagen före kanalen på Östra Hamngatan fylldes igen 1936. Källa: GSM

Förändringsritningar från 1916. Ritningarna visar bland annat ändringar i västra gårdsflygelns andra våning och tillkomsten av nya utvändiga trappor. Källa: SBK

Förändringar 1916 och 1928

År 1916 upprättades även förändringsritningar. Dessa omfattade framförallt den östra gårdsflygel. Bland annat inreddes lägenheter i den andra våningen samtidigt som ytterligare en utanpåliggande trappa byggdes på gården. Flera av de äldre fönstren byttes, vilket innebar att de äldre småspröjsade fönstren försvann.

I stadshuskällaren installerades ett pannrum för brandkåren och hälsovårdsnämnden. På övriga våningsplan gjordes en del ändringar av planlösningen samtidigt som Wc installerades.

År 1928 anges Stadshuset hysa lokaler för barnavårdsbyrå och hälsovårdsnämnden och det anges

även att vaktmästare Axel Ericsson samt brandmästare G. Udén arbetade, och troligtvis även bodde, i huset.

1930-talet

På 1930-talet flyttade brandstationen och det s k Brandhuset kom istället att användas av polisen. I huset låg nu även stadsfogdekontoret. Vaktmästare A. Ericsson och brandmästare G. Udén bodde fortfarande kvar i huset några år in på 1930-talet.

Ett garageutrymme inreddes i huset mot Postgatan vilket medförde exteriöra förändringar. En tidigare dörröppning och ett fönster i bottenvåningens fasad mot gården ersattes av en bredare garageport.

Stadshuset med portar in till brandstationen till vänster i bild. Framför står troligen Dr Gütthlins elbil. Bilden är odaterad men sannolikt tagen kring 1920-talet. Brandporten har höjts så att denna går ovanför simsens. Här syns även hur portiken var smyckad med växter. Källa: GSM

Stadshusets gård 1922 sett mot Postgatan. Mot gårdsfasaden stod ett litet avträde. Dörren samt fönstret till höger om portgången kom på 1930-talet att ersättas mot en garageport. Källa: GSM

Stadshusets gård sett mot Gustaf Adolfs torg. Odaterat men troligen från 1920-talet. Här syns bl a två av de äldre gårdslängornas utanpåliggande trätrappor. Källa: GSM

Stadshusets gård 1962 sett från portvalvet mot Postgatan mot Gustaf Adolfs torg. Källa: GSM

Fotografi över Gustaf Adolfs torg med, från vänster till höger, Wennengrenska huset, Stadshuset och Börsen. Foto är taget 1949. Källa: GSM

1940-talet

På 1940-talet utfördes en exteriör renovering av Stadshuset. Fasaden var fuktskadad och putsen i dåligt skick. Putsen knackades ned (helt eller delvis är oklart) och då framkom att de första våningarna är murade med gult holländskt tegel och den översta våningen är murad med rött tegel. Detta bekräftar att de första våningarna byggdes under 1700-talet och den övre våningen påbyggdes på 1820-talet.

1950 - 70-talen

Under 1950-talet gjordes lokalanpassningar för renhållningsverket, barnavårdsnämnden och polisen. Ombyggnaden innebar att moderna kontorsrum tillkom i huvudbyggnaden samt att passager till Börshuset togs upp. I byggnaden mot Postgatan inreddes förråd, matrum, omklädningsrum samt toaletter.

Under 1960-talet tillkom kontor även i den västra gårdsbyggnaden.

Under 1970-talet gjordes passager även till det Wennengrenska huset i väster.

År 1974-75 genomfördes en stor renovering av huset mot Postgatan. Sedan tillkomsten på 1700-talet hade endast mindre förändringar skett. De ursprungliga magasinsinteriörerna var välbevarade med kraftig takkonstruktion och brandbotten av tegel. Vid ombyggnaden bevarades ytterväggarna och taktäckningen liksom kryssvalven i byggnadens västra del medan takstolar och bjälklagskonstruktioner byttes ut. Vissa träbjälkar återanvändes dock. Inför renoveringen utfördes provgrävningar vilka visade att byggnaden var grundlagd på kallmurar som vilade på rustbäddar. Träpålar observerades vid grävning kring vissa murar. Dessa vittnar sannolikt om den byggnad som stod här innan Stadshuset uppfördes på 1750-talet. I samband med arbetet gjordes arkeologiska utgrävningar och då fann man bl a att det funnits brunnar på gården.

Förändringsritning från 1973 som upprättades i samband med en större fasadrenovering av huset mot Postgatan samt gårdsflyglarna. Källa: SBK

Ombyggnaden innebar att en enklare typ av grundförstärkning genomfördes i rum 255/256/257/273 samtidigt som magasins- och verkstadslokalerna i bottenvåningen byggdes om till samlingslokal. På övre våningen inreddes ett sammanträdesrum för stadens styrelse. I stort bevarades fasaderna som till viss del återställdes till ursprungligt skick. Exempelvis kom den garageport mot gården som togs upp på 1930-talet att ersättas av två fönster. Det tillverkades även nya fönster i 1700-talsstil.

Det tidigare "stora brandhuset", som utgjordes av den västra gårdslängan, byggdes om för att fungera som utställningshall.

1980-tal

År 1986 genomfördes en omputsning av huvudbyggnadens torgfasad med kalkputs. Enligt handlingar avfärgades kalkputsen i en grå kulör med svagt gula fält. Gårdsfasadernas slätputs lär ha avfärgats i en mer kulört ton. Vid denna tid nyttjades byggnaden av kommunstyrelsen.

1990-talet

Kvarteret Högvakten, som ursprungligen utgjordes av fyra separata byggnader, användes nu invändigt

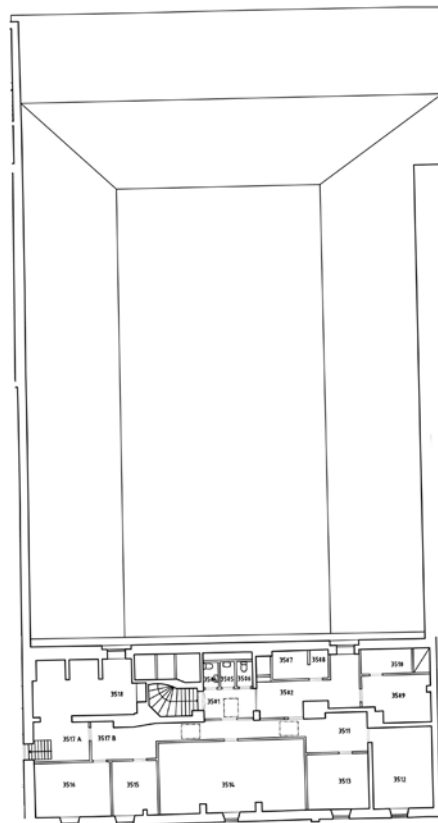
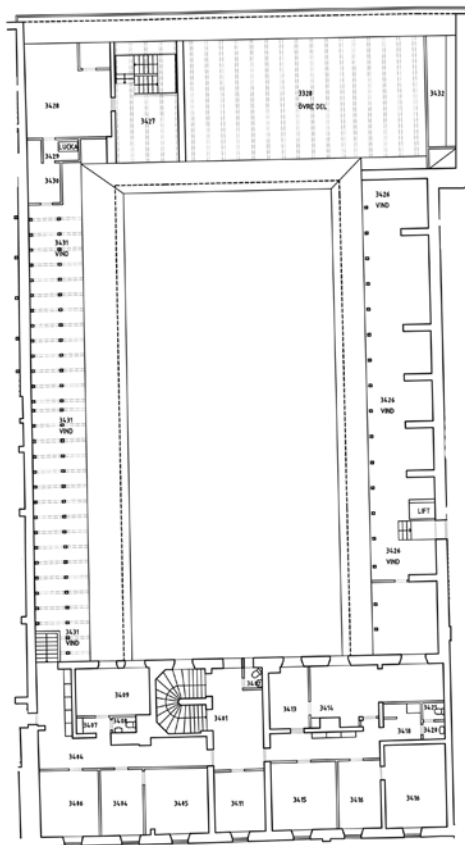
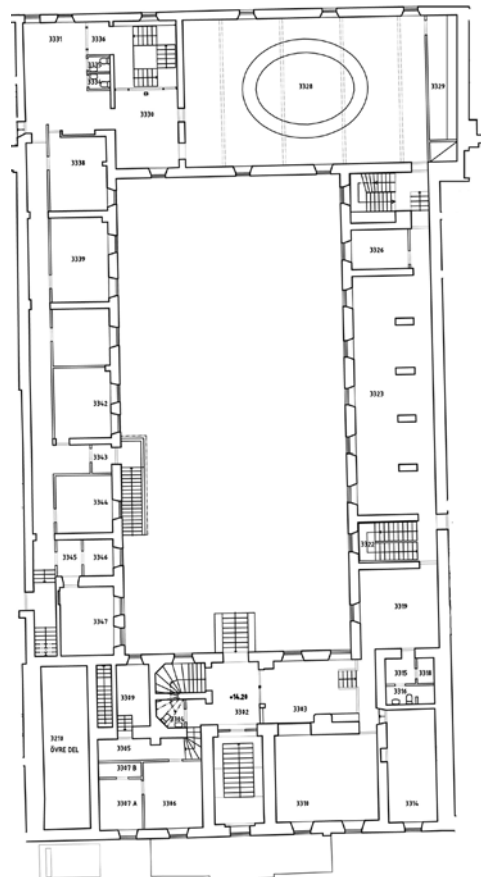
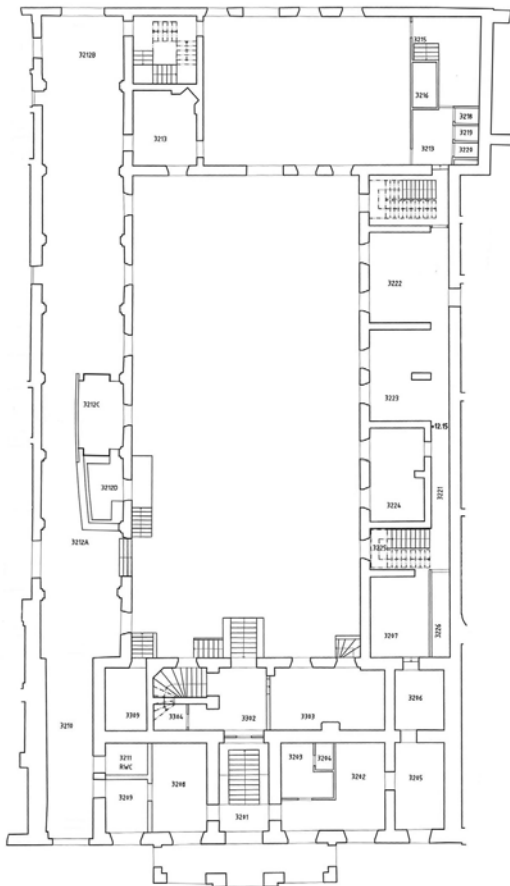
mer eller mindre som en byggnad. Öppningar hade tagits upp på ett flertal ställen, vilka sammanlänkade byggnaderna.

Under 1990-talet byggdes det f d brandhuset om till huvudentré för hela kvarteret - den sk stadshusgången. Här byggdes en reception och 1998 tillkom en skärmvägg med tak vid huvudentrén.

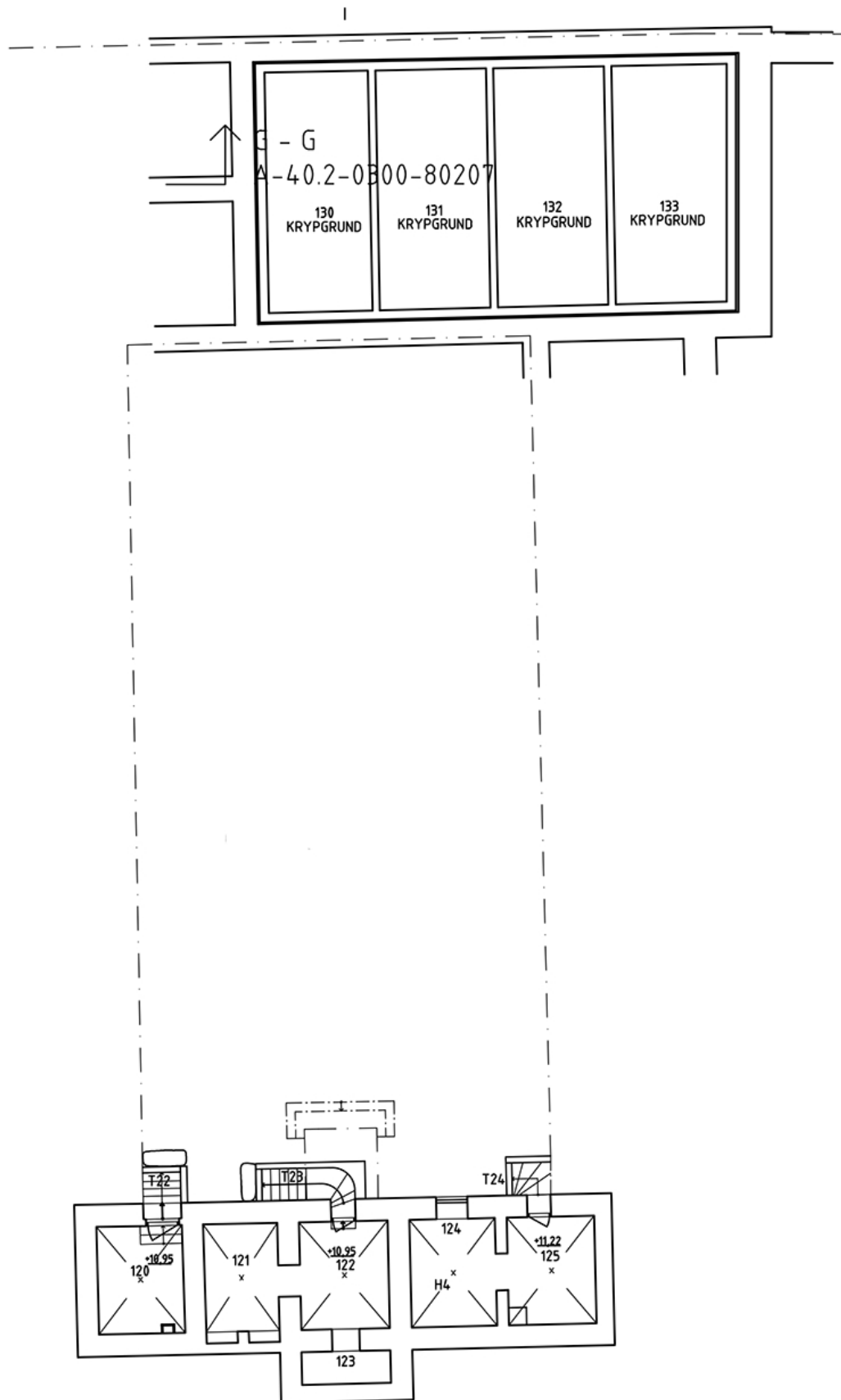
2000-talet

Under 2016-2019 genomfördes en omfattande ombyggnad, renovering och grundförstärkning av hela Kv Högvakten inklusive Stadshuset. Grundförstärkningen innebar omfattande ingrepp i framför allt plan 2 eftersom alla bjälklag revs och marken schaktades ur. De övriga åtgärder som genomfördes i Stadshuset, förutom grundförstärkningen, har varit installation av ny hiss, ändringar i planlösningen, ny reception i stadshusgången samt total renovering och nya tekniska installationer. I samband med dessa arbeten renoverades även alla fasader och tak.

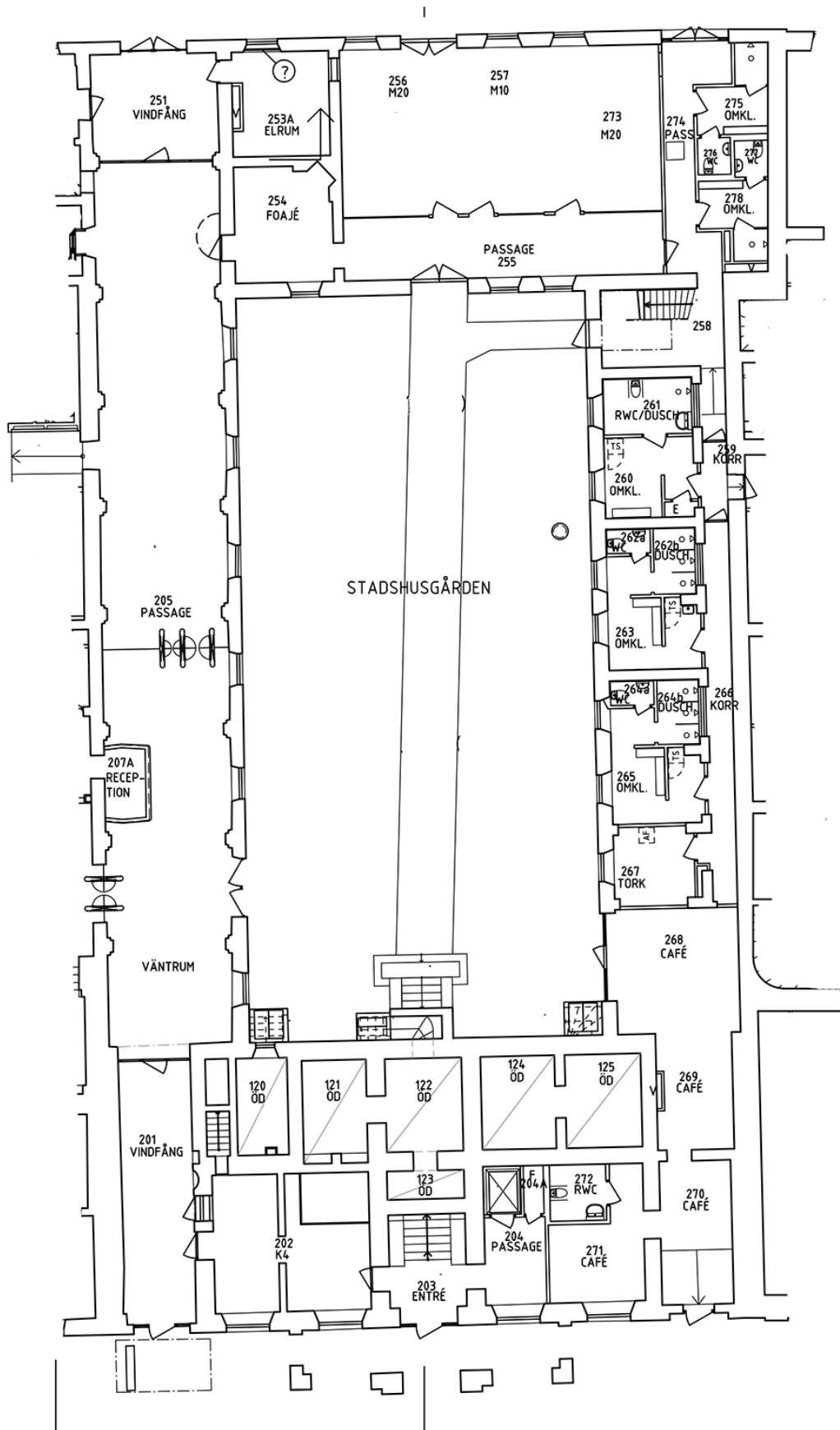
Alla utförda åtgärder finns mer detaljerat sammanställt i en antikvarisk slutrapport, upprättad av Antiquum 2020.

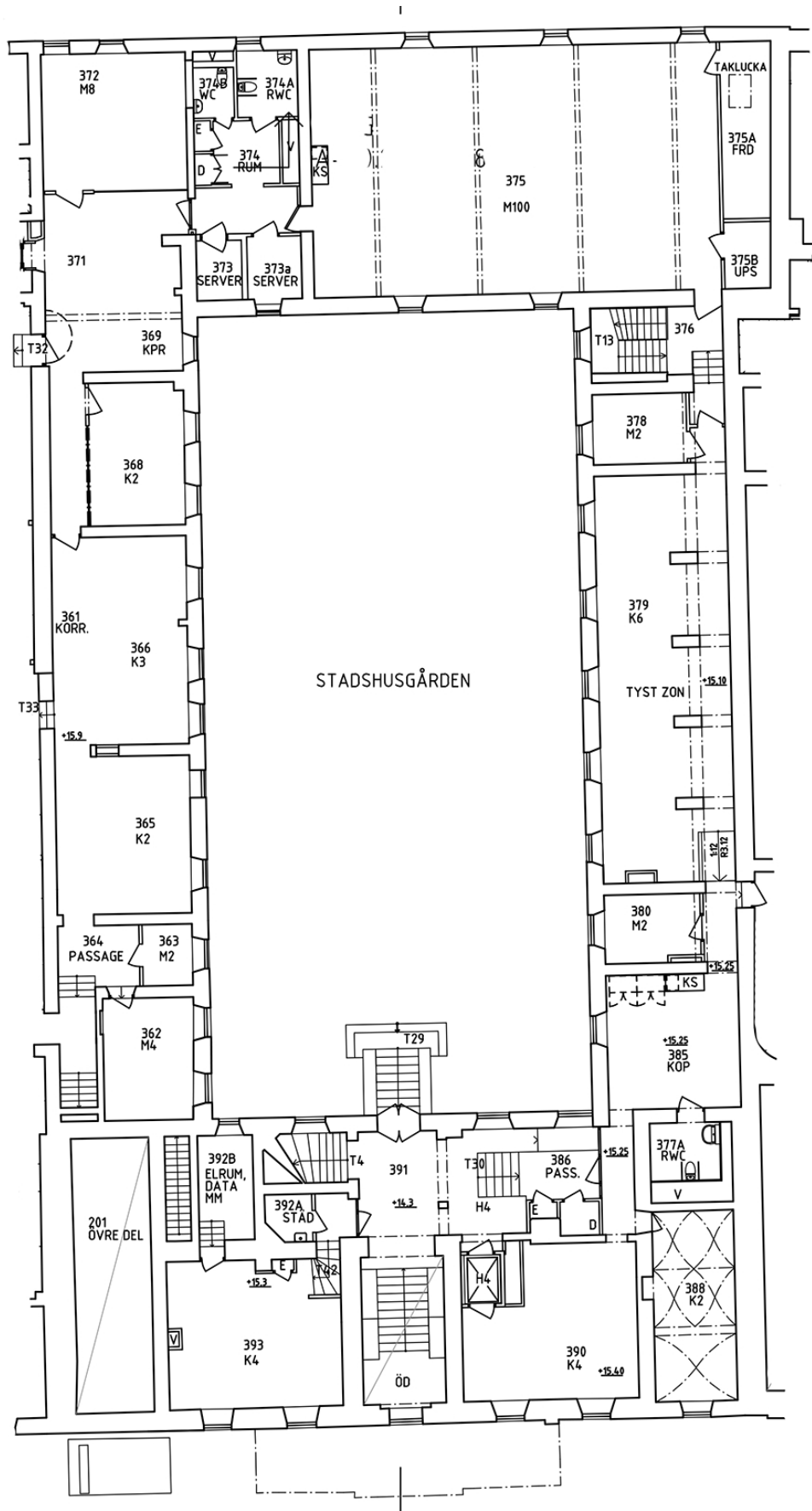
Planritningar från 2010 för att ge en översikt över utseendet före den stora ombyggnaden och renoveringen 2016-19. Källa: White arkitekter.

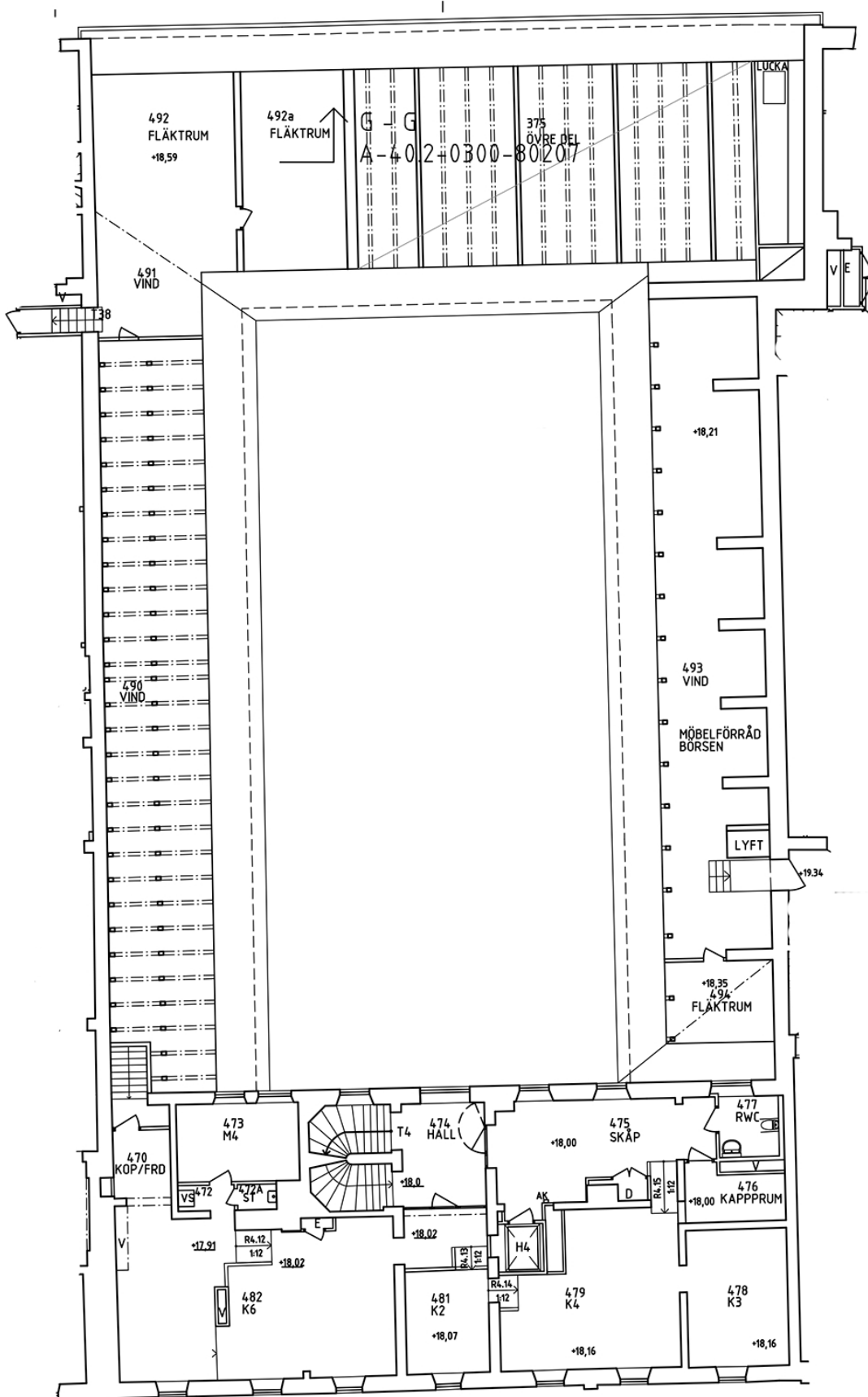
Relationsritning från 2019 över källaren, plan 1. Källa: Ahrbom & Partner

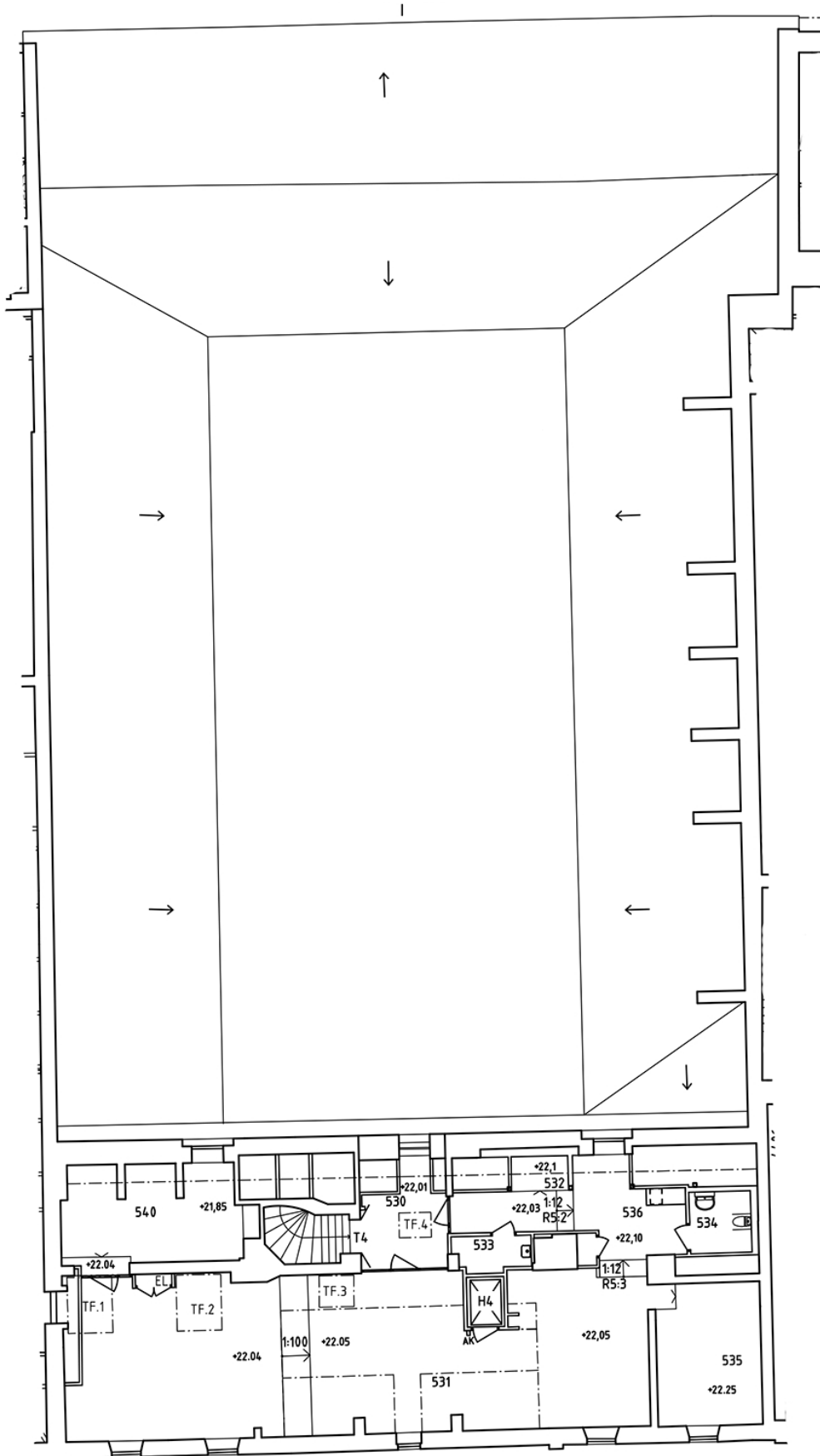
Relationsritning från 2019 över bottenvåningen, plan 2. Källa: Ahrbom & Partner

Relationsritning från 2019 över plan 3. Källa: Ahrbom & Partner

Relationsritning från 2019 över plan 4. Källa: Ahrbom & Partner

Relationsritning från 2019 över plan 5. Källa: Ahrbom & Partner

Sammanställning av arkeologiska fynd i Stadshuset

Under våren år 2015 utförde Göteborgs Stadsmuseum en arkeologisk förundersökning avseende större delen av kvarteret Högvakten. Detta kom att bli den mest omfattande förundersökningen av Göteborgs äldre stadslager som har utförts. Sammantaget grävdes 45 schakt fördelade över hela kvarteret. Resultaten från den arkeologiska förundersökningen, med avseende på Stadshuset, sammanfattas översiktligt nedan, en utförlig beskrivning av resultaten finns i Stadsmuseets arkeologiska rapport 2015:9 "*Kv Högvakten. Arkeologisk förundersökning*" upprättad av Tara Gullbrand och Tom Wennberg. Vid sidan av den arkeologiska förundersökningen utfördes även en antikvarisk dokumentation av bjälklag och grundmurar i Kv Högvakten där Antiquum hade i uppdrag att dokumentera befintliga byggnader, se vidare i rapporten "*Kv Högvakten. Antikvarisk dokumentation av befintliga byggnader vid arkeologisk förundersökning*" upprättad 2015. Arkeologisk schaktövervakning utfördes därefter under hela utförandeskedet, resultaten från denna omfattande schaktningsövervakning kommer att sammanställas av Göteborgs Stadsmuseum (rapporten är i skrivande stund inte färdigställd).

Övergripande resultat i kvarteret

De arkeologiska undersökningarna har visat på mycket välbevarade lämningar i form av bl a kultur-lager, grundmurar, tegelmurar, tegelgolv, brädgolv, avfallsbingar och stensättningar i större delen av kvarteret. Lämningarna härrör från Göteborgs första tid, 1620-1630-tal, fram till 1700-talets mitt. De mest extraordinära fynden gjordes i Stadshuset där det bl a har framkommit äldre och mönsterlagda tegelgolv samt tegelmurar under rummen mot Gustav Adolfs torg - tillhörande den ursprungliga, eller möjligen den föregående byggnaden. I stadshusgången framkom även lämningar efter en byggnad som är äldre än Stadshuset och som troligtvis utgör rester av det äldre fängelset.

Fyndmaterialet i kvarteret var sammantaget mångfacetterat och den arkeologisk bedömningen är att det generellt skiljer sig från vad som brukar påträffas på tomterna i övriga delar av Göteborg. Inom kvarteret påträffades t ex stora mängder keramik som sammantaget ger ett generellt intryck av att härröra från högre standardmiljö med hänsyn till bl a den stora andelen fajanser från 1600-talet och det ostindiska porslinet från 1700-talet. I flera provgropar framkom skärvor från kakelugnar – såväl vita skärvor från 1800-talsugnar som från svarta barockugnar samt

skärvor från stänkmålade fajansugnar. Resultatet från jordprover och makroskopisk analys visade vidare att kvarteret Högvakten uppvisar ett mycket speciellt material som tyder på en exklusiv miljö med spår av dyra och exotiska varor. Här kan nämnas spår av mullbär, oliv och dadel. Även spår från kvarterets kryddträdgårdar har påträffats i form av basgrönsaker och örter. Stora mängder humle och pors påvisar att ölbryggning förekom inom kvarteret.

Dendrokronologiska dateringar har utförts på rustbäddar, golv och andra virken, sammanlagt har 39 virken analyserats, varav 20 bestämdes med säkerhet. Dateringen låg i olika intervall, men i huvudsak hamnade de i perioderna 1630-1660-tal samt tidigt 1700-tal vilket stämmer bra med de dokumenterade uppbyggnadsfaserna i kvarteret.

Resultat från Stadshuset

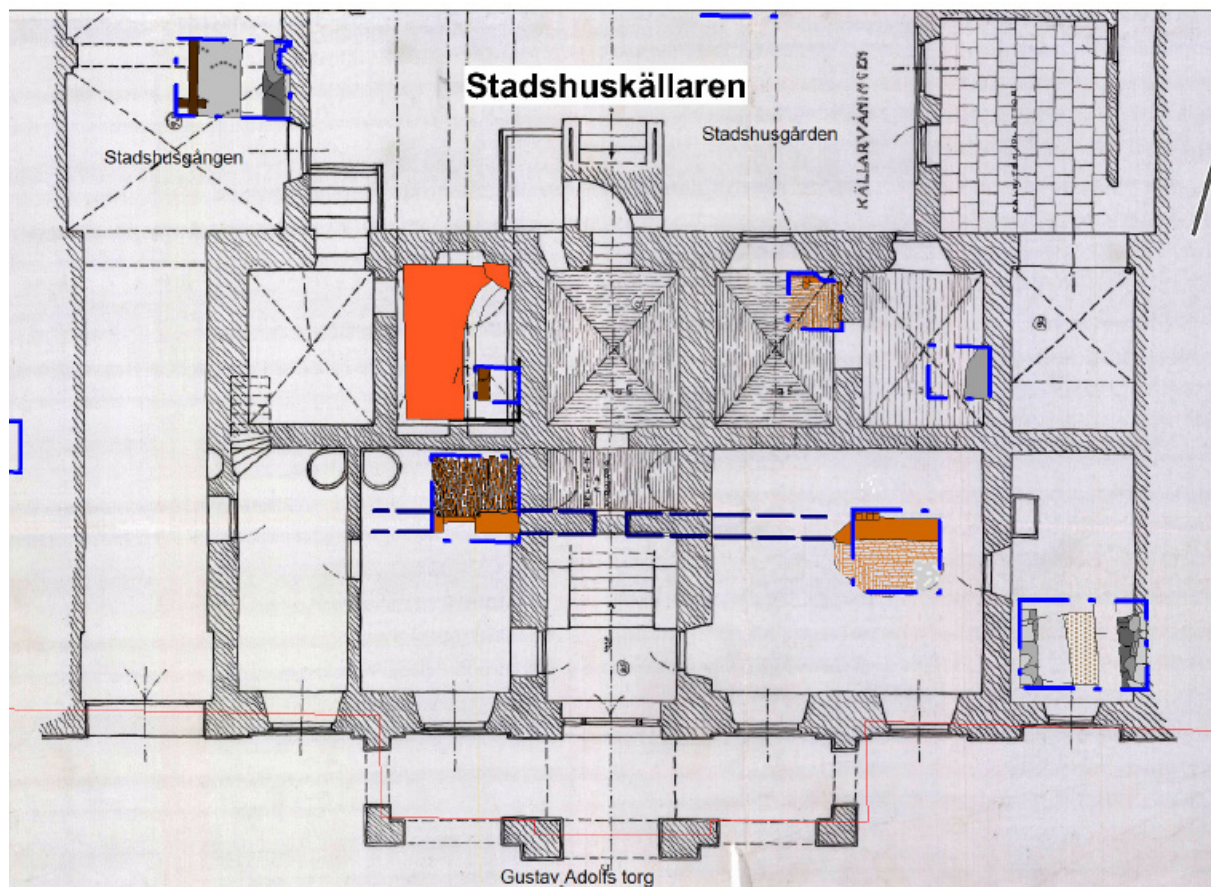
Huvudbyggnaden

I Stadshusets främre byggnadskropp mot torget påträffades intakta mönsterlagda tegelgolv och välbevarade tegelmurar under större delen av nuvarande byggnad. Dessa bedömdes härröra antingen från det ursprungliga uppförandet av Stadshuset, eller kanske till och med från föregångaren till nuvarande byggnad som kan vara uppförd så tidigt som 1670-tal eller möjligen tidigt 1700-tal. Tegelgolven bestod av på långsidan stående tegel som även var lagda i enkla mönster med exempelvis bårder mellan rumsindelningar. Teglet uppvisade en patina som antyder lång brukningstid. De var täckta av rivningsmaterial som skulle kunna vara från renoveringen 1824 eller äldre, vilket ett myntfynd från 1806 antyder.

I östra delen av rum 202 mot Gustav Adolfs torg noterades det i en framgrävd tegelmur en igenmurning av en tidigare öppning där till och med gångjärnen fanns kvar. Gångjärnen var utförda i järn och av samma typ som återfinns i Stadshusets källare.

Golvnivån i de underliggande utrymmen som framkom i rum 202, 270 och 271 låg på samma nivå som rummen i källaren mot gården.

I stadshuskällaren påträffades äldre mönsterlagda tegelgolv och äldre murar liksom intakta valv, vilka bedömdes sannolikt tillhöra en föregångare till nuvarande byggnad. Likaså påträffades igensatta

Uppmåtningsritning från 1916 där de funna tegelgolven och murarna i källaren är inritade. Blå linje anger en uppskattning av hur den fd korridorens murar har löpt. Ur rapporten *Kv Högvakten. Arkeologisk förundersökning*.

dörröppningar och bortplockade väggstrukturer som indikerade att nuvarande Stadshus antingen är kraftigt ombyggt eller har byggts på äldre murar.

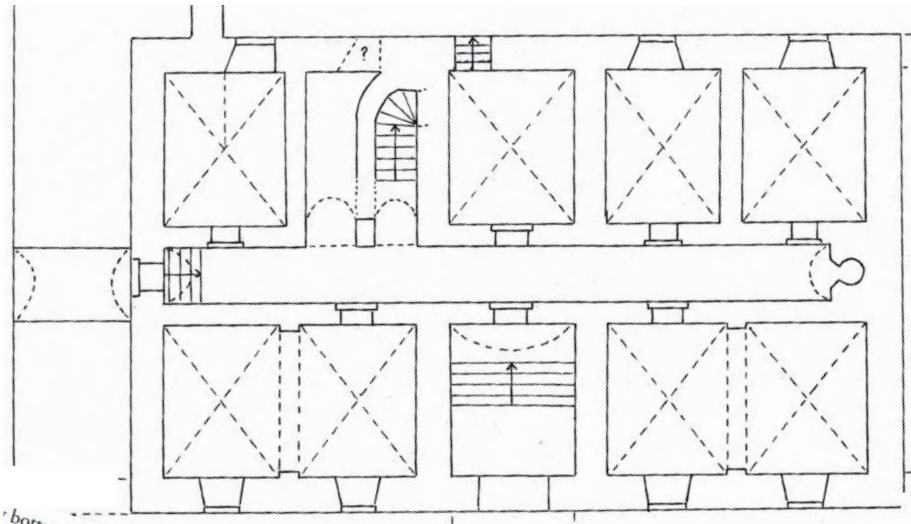
För en djupare förståelse för fynden upprättade år 2017 Västergötlands museum, genom antikvarie Robin Gullbrandsson, en byggnadsarkeologisk undersökning av befintliga och framtagna (tidigare delvis dolda) murverk i bottenplan/källarplan i Stadshuset. Som ett led i dokumentationen gjordes en fotoscanning av rummen av Håkan Thorén och Johans Stenvall, Arkeologerna. Resultatet av undersökningen gav en god bild av planlösningen i Stadshusets bottenvåning från 1749/1759. En långsgående tunnvalvd och smal korridor har delat det i förhållande till marknivån nedsänkta källarplanet i två delar. Del av denna korridor syns på uppmåtningsritningen från 1916. Korridorens västra ände anslöt till ett lågt tunnvalvt källarum under stadshusgången. Under Stadshusets huvudtrappa ansluter ett annat valv. Via korridoren har man nått de olika rummen mot torget respektive gården.

Golvet i korridoren var belagt med ett äldre golv av rött tegel, stående på högkant.

Mot torget fanns två stora rum på ömse sidor om huvudentréns invändiga trappa. Dessa nåddes sannolikt enbart från korridoren. I yttermuren mot torget återfanns också stickbågiga fönsteröppningar, vilka är från tiden före ombyggnaden 1824. Rummen mot torget tolkades som rum för soldater och vaktmanskap.

De tre rummen som vetter mot stadshusgården tolkades som arrester, vilket även skriftliga källor indikerat. Rester av 1700-talsklotter ristat i putsen stärker denna tolkning (dvs fångar har ristat in figurer och årtal i väggarna).

I de murade väggarna som framkom återfanns flera igenmurade och välvda öppningar. Se vidare *"Göteborgs Stadshus. Byggnadsarkeologisk undersökning av källare"*, upprättad 2017.

Tolkning av bottenplanets äldre disposition (1749/1759). Mot torget i söder fanns två rum, troligtvis för vaktmanskap etc. Mot gården har rummen tolkats som arrestlokaler. Rummen nåddes genom en långsmal korridor som dels nåddes från en trappa från våningen ovan, dels från gården via det mittersta valvet. Ur "Göteborgs Stadshuset. Byggnadsarkeologisk undersökning av källare", upprättad 2017.

Under befintliga golv i stadshusets rum 202 mot torget återfanns äldre tegelgolv på samma nivå som golven i stadshuskällaren mot gården. Golvets ålder har inte kunnat dateras exakt, men bedöms antingen tillhöra det nuvarande Stadshuset eller en tidigare föregångare.

Golvet på bilden finns idag exponerat i rum 202 och ingår i en utställning om Stadshuset och de resultat som framkom i samband med arkeologiska undersökningarna.

I rum 271/204 återfanns vid rivning av puts på väggarna äldre valvbågar i ett lägre läge än befintliga fönster. Valven har tidigare utgjort bågformade fönsteröppningar som vette mot de, före ombyggnaden 1824, lägre liggande rummen mot torget. Foto 170609.

På stadshusgården påträffades grunden till ett avträde som uppfördes här år 1824.

Stadshusgången

Under fyllnadsmassor och stadshusgångens befintliga västra grundmur påträffades spår av en äldre byggnad i form av äldre tegelmurar, välbevarade och eldpåverkade trägolvet daterade till 1640-tal. Vid framrensning av trägolvet framkom ett utsågat fyrkantigt hål. Under golvet fanns en tunna, som av innehållet att döma använts som latrin. Denna tolkning fick visst stöd i jordanalysen, vilken även påvisar andra typer av avfall. Tolkningen är att detta är lämningar efter den i källorna omnämnda arresten och att detta rum utgjort en fängelsecell, vilket skulle förklara latrinen.

I stadshusgången påträffades även en stenlagd innergård vilken bedömdes vara tillkommen före branden 1746.

Stadshusgården

På stadshusgården och i den östra längan dokumenterades lämningar i form av stenläggningar, trägolv och bjälklag. På gården påträffades även vad som uppfattades som en möjlig komplett kakelugn i barockstil med svart glasyr, sannolikt från 1600-talet. Då hela kakel med bakstycken började framkomma avbröts grävningen. Även skärvor från en gul stänkmålad kakelugn och en kakelugn i fajans med blå dekor påträffades.

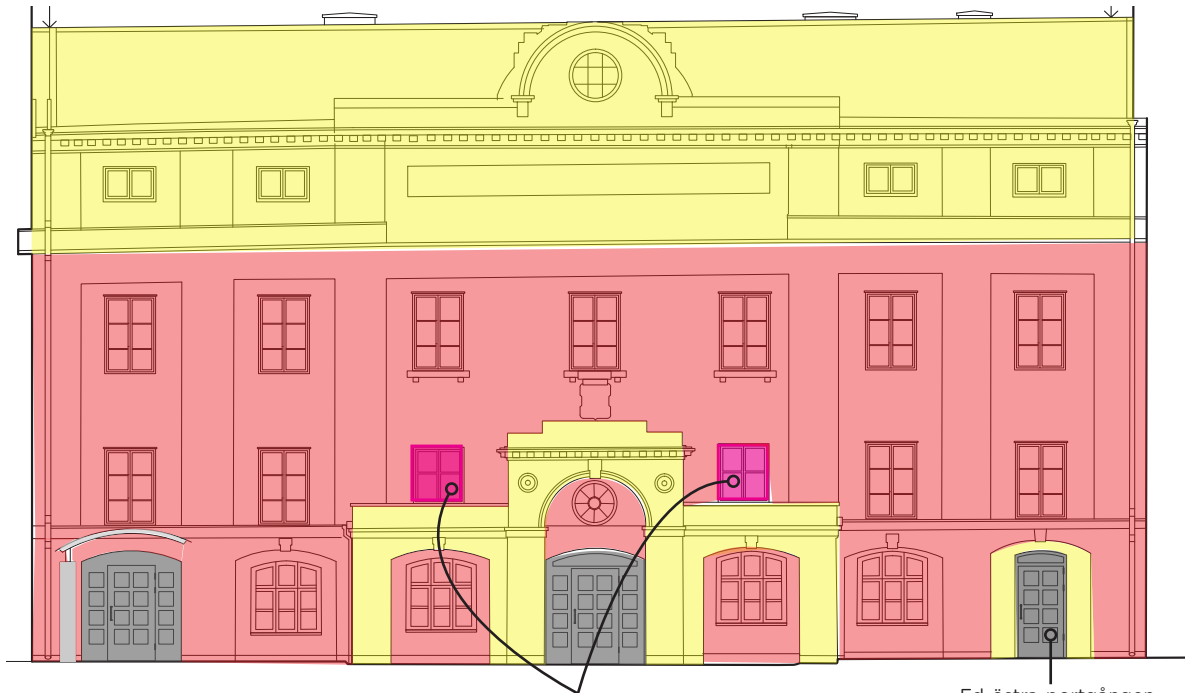
På stadshusgården återfanns i ett av schakten även två lager med äldre stenläggning på 1 respektive 2 meters djup. Detta rör sig sannolikt om lämningar som är äldre än nuvarande byggnad.

I samband med schaktning framkom även en stengrund. Denna grund tillhör sannolikt det avträde som tillkom på gården på 1820-talet. Väggarna utgjordes av kraftiga naturstensmurar och golvet inne i avträdet utgjordes av ett brädgolv av kraftiga plank.

Sammanfattande ålderslegend - EXTERIÖR

Följande fasadritningar fungerar som en sammanfattning över byggnadsdelars olika tillkomstår. Genom färgpalett på följande går det att följa när olika delar i huset tillkommit.

Fasad mot Gustav Adolfs torg

Fönstersättningen i huvudfasaden är äldre, men fönsterbågarna är sentida.

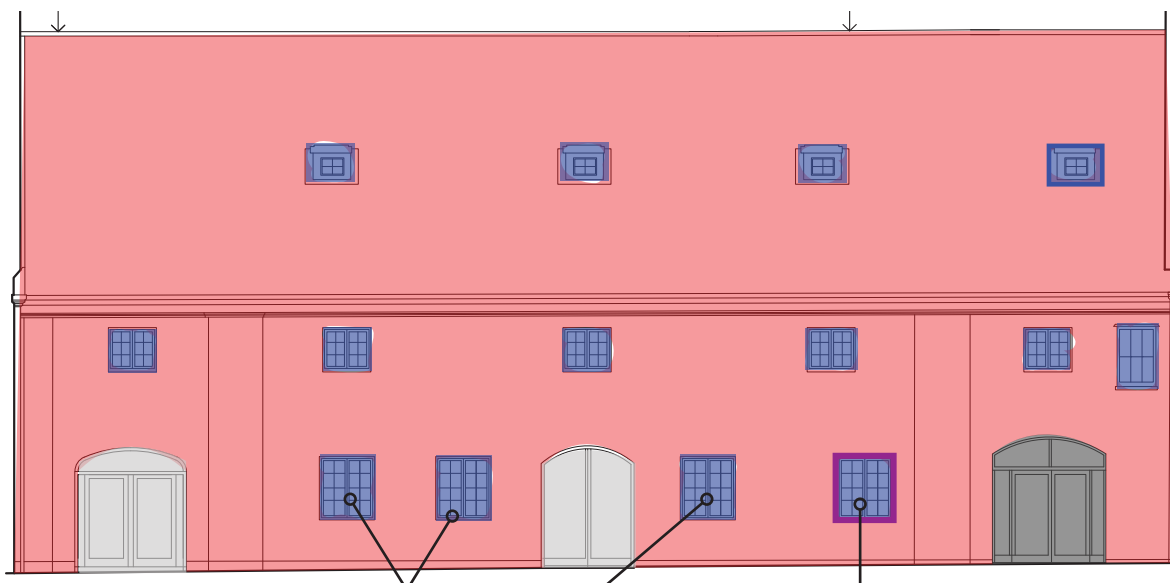
Fönsteröppningarna fanns redan 1824, men gjordes större år 1897.

Fd östra portgången sattes igen 1824 och återöppnades 2018.

Färgförklaringar - Ålderslegend fasad

 Murar 1758-59, öppningar troligtvis från samma tid	 Öppning 1924
 Öppning, troligen äldre än 1824	 Öppning 1961
 Murar 1824, öppningar troligtvis från samma tid	 Fönster tillverkade 1974
 Öppning 1909	 Öppning 1974
 Äldre än 1910, men yngre än 1824	 Portar 1998 (äldre öppningar)
 Äldre än 1916	 Portar och takkupa 2018
 Öppning 1916	

Fasad mot Postgatan

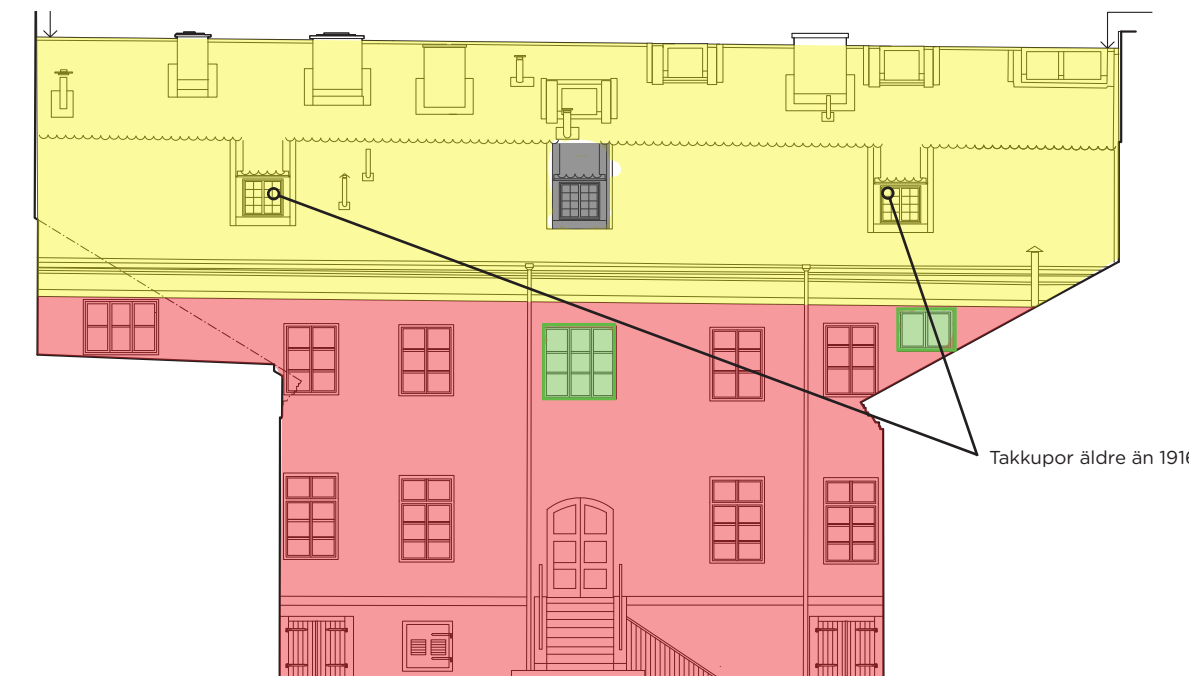
Fönsterbågarna i fasad mot Postgatan är från 1974.

Äldre öppningar men senare fönsterbågar.

I detta läge redovisas en dörröppning år 1909.

Fönsteröppning togs upp 1909.

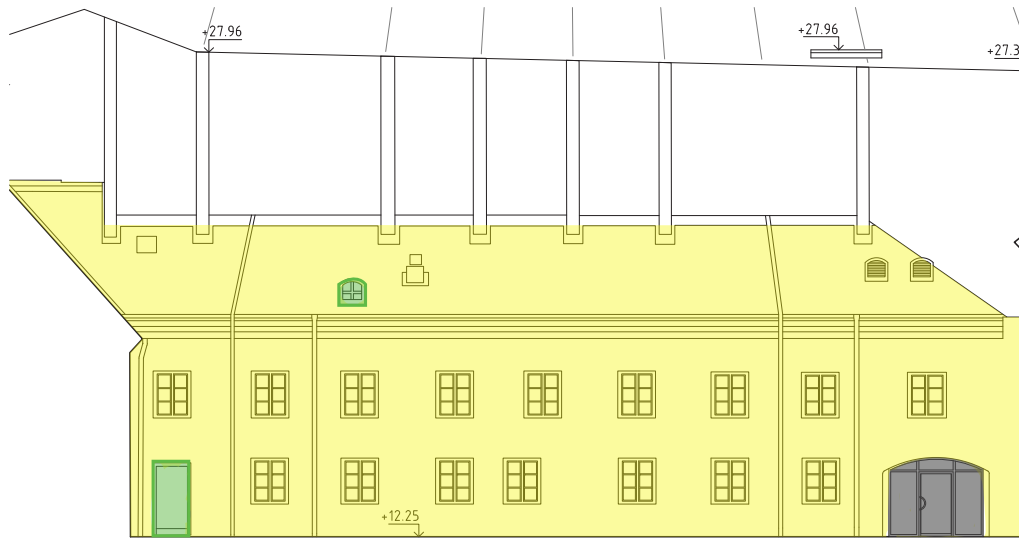
Gårdsfasad mot norr

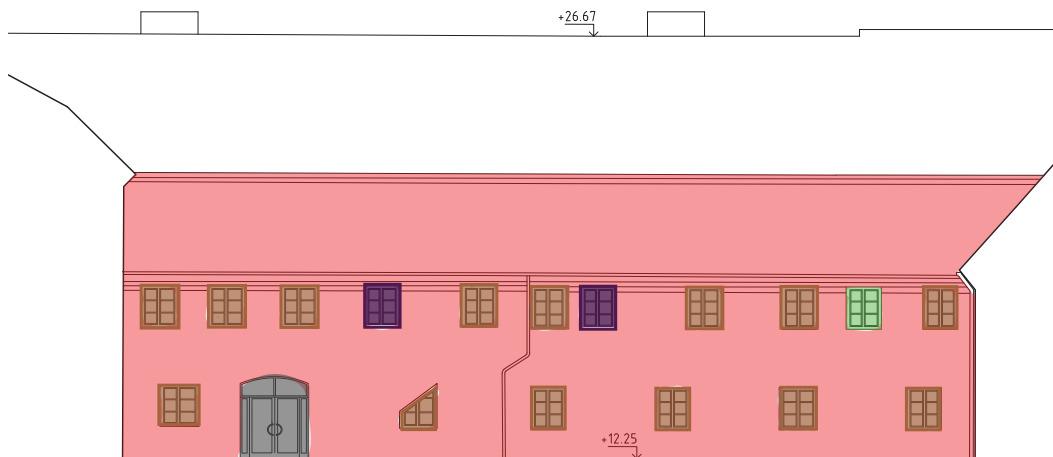
Takkupor äldre än 1916.

Färgförklaringar finns på föregående sida.

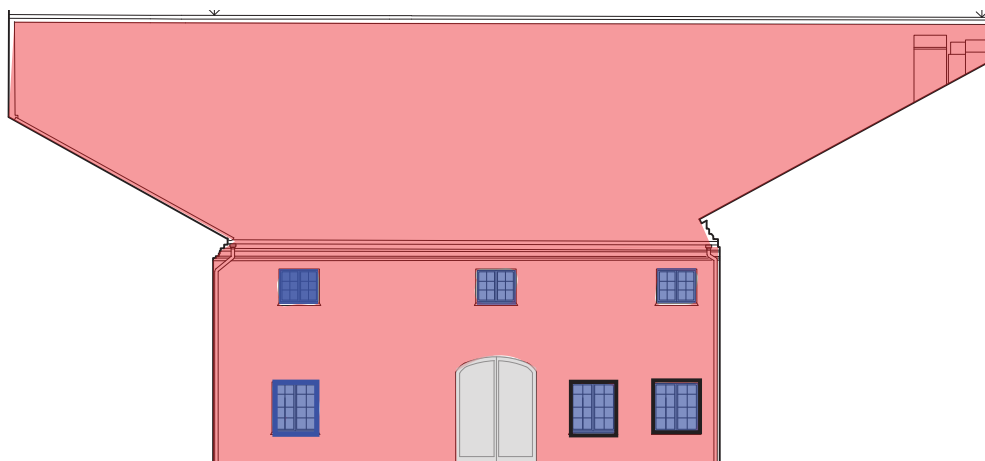
Gårdsfasad mot väster

Gårdsfasad mot öster

Gårdsfasad mot söder

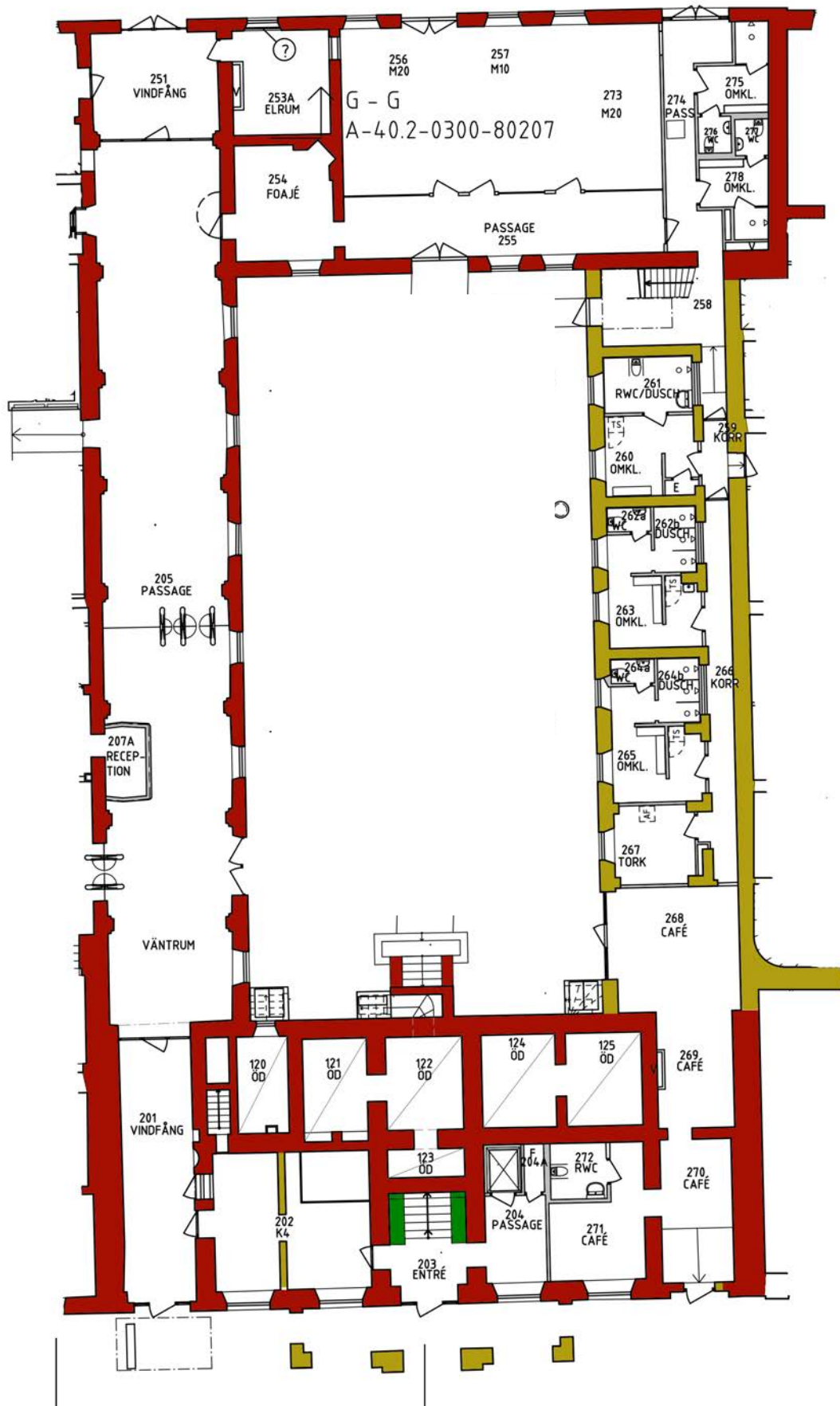
Sammanfattande ålderslegend - INTERIÖR

Följande planritningar fungerar som en sammanfattning över byggnadsdelars olika tillkomstår. Genom intilliggande färgpalett går det att följa när väggar i huset tillkommit.

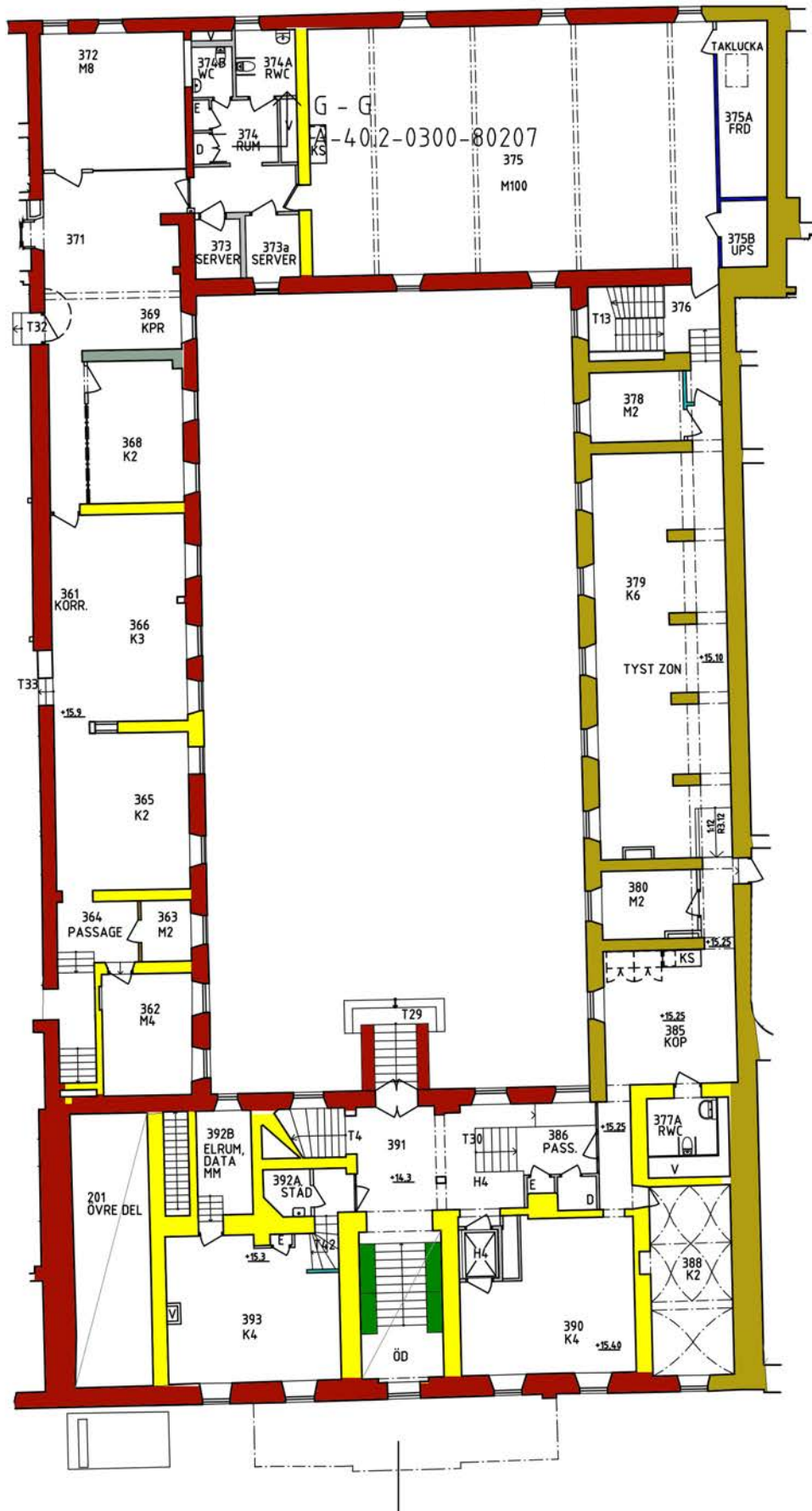
Färgförklaringar - Ålderslegend väggar

- Väggar 1758-59
- Väggar äldre än 1820-tal
- Väggar 1820-tal
- Väggar 1890-tal
- Väggar 1910-tal
- Väggar 1950-tal
- Väggar 1970-tal
- Väggar 1990-tal
- Väggar 2000-tal

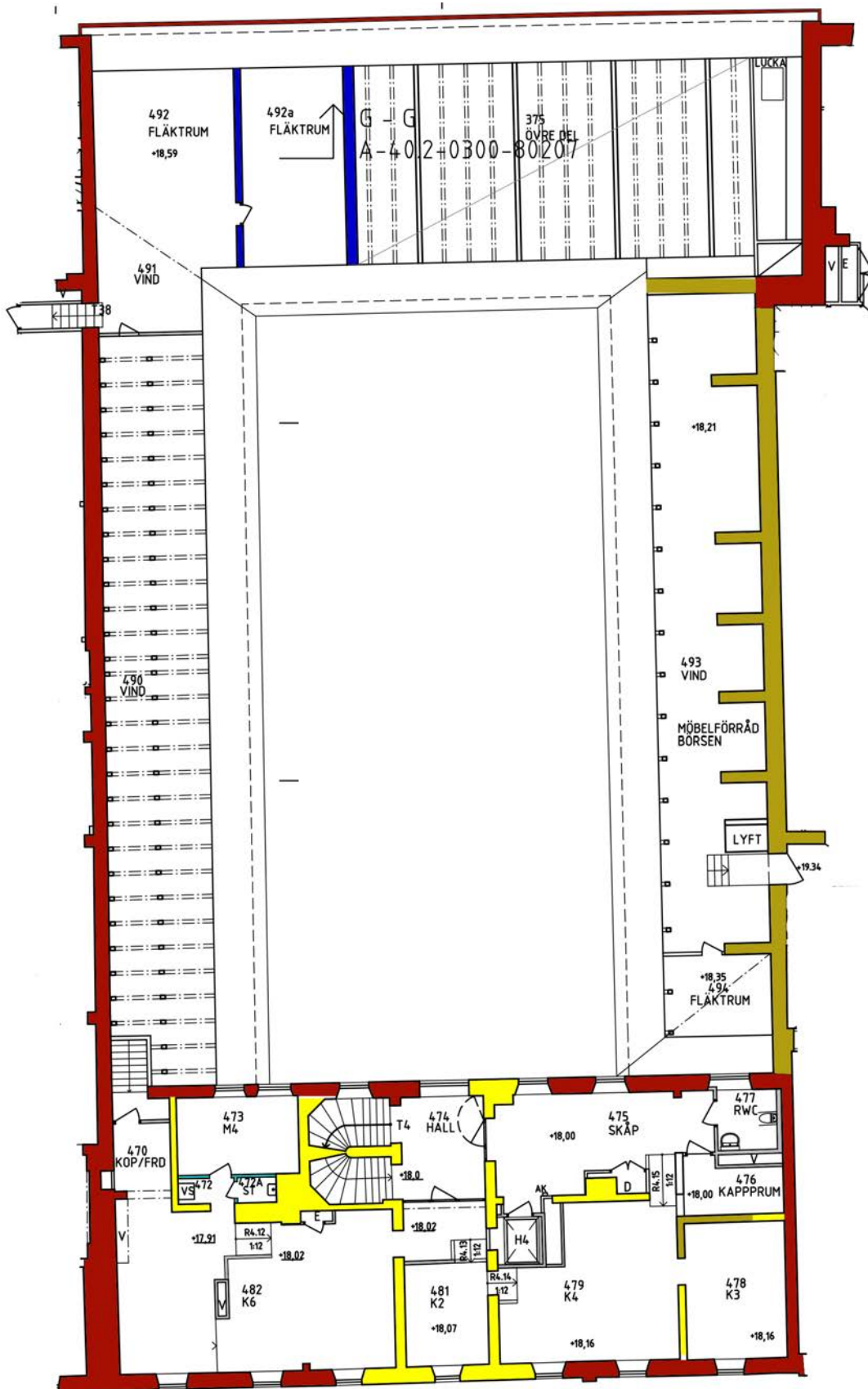
Ålder på väggar i plan 2 inklusive stadshuskällaren

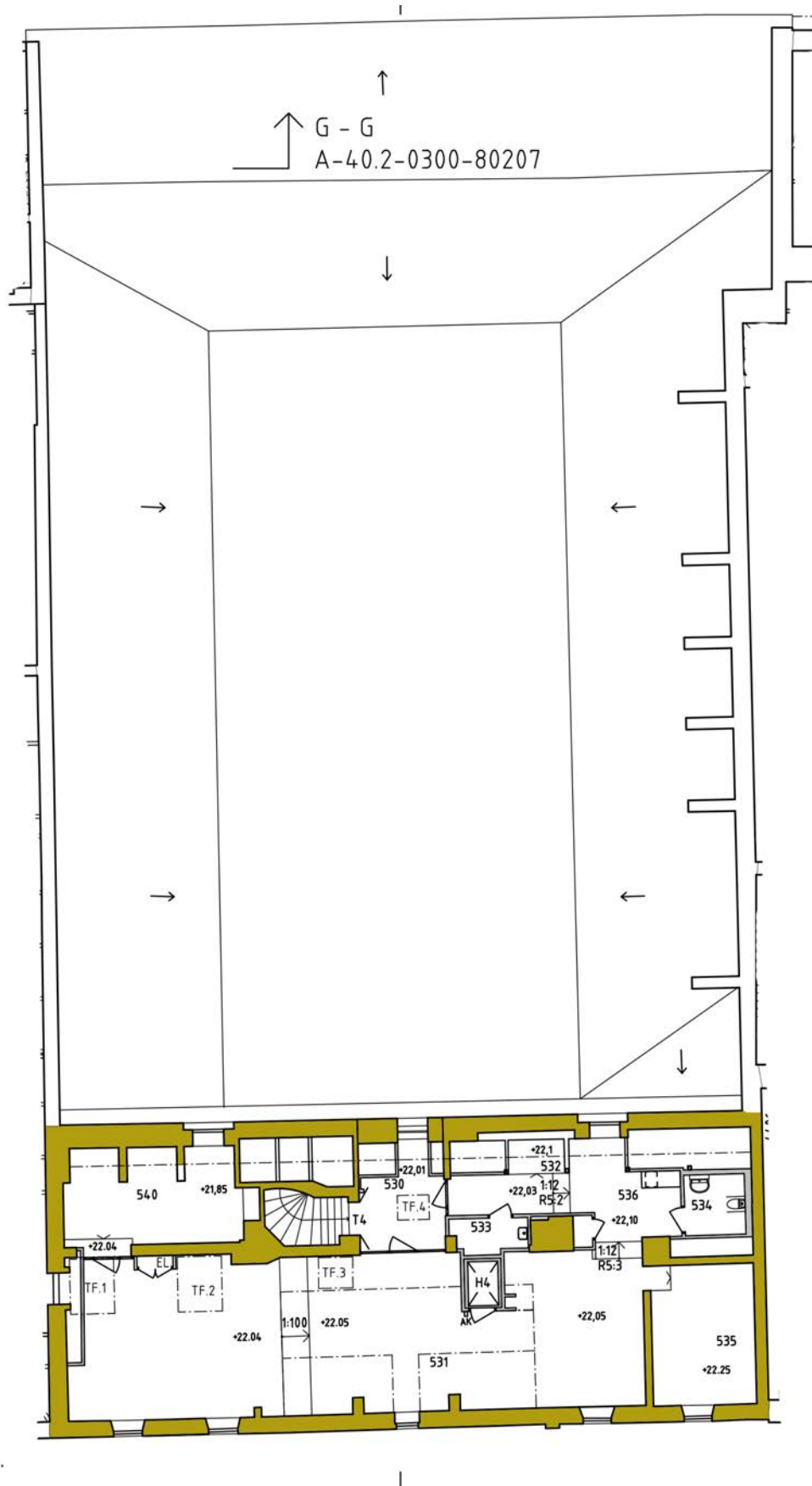
Ålder väggar i plan 3

Ålder väggar i plan 4

Ålder väggar i plan 5

Översiktlig nulägesbeskrivning

Stadshuset sett mot Gustaf Adolfs torg.

Exteriör

Stadshusets tomt sträcker sig tvärs genom hela kvarteret Högvakten. En kullerstenslagd gård omges av huvudbyggnaden mot torget och ett mindre gatuhus mot Postgatan samt två gårdsflyglar i två våningar. Huvudbyggnaden, som vänder sig mot Gustaf Adolfs torg, utgörs av tre och en halv våningar. Mezzaninvåningen byggdes till 1824. Formspråket är nyklassicerande med inslag av empire och fasaderna är slätputsade i en gul kulör med vitmålade detaljer. Torgfasaden delas in av putsade lisener och mezzaninvåningen skiljs från övriga våningar av en putsad gördelgesims. Takfallet mot torget har glaserat tegel. Taket kröns av en fronton prydd med ett runt fönster och takfoten är dekorerad med en tandsnittsfris.

Huvudentrén är placerad mot torget och är försedd med en utbyggd och vitputsad entréportik som kröns av Göteborgs stadsvapen.

Det finns sammanlagt tre st entréer med moderna portar i trä med glasade fyllningar. Huvudentrén mot väster har ett modernt skärmtak placerat utanför entrén.

Bottenvåningens fönster är placerade i blindarkader och består av välvda sexlufts-fönster. I våning två och tre sitter spröjsade fyrlufts-fönster i korspostmodell, medan mezzaninvåningen är försedd med mindre, rektangulära, tvålufts-fönster. Fönstersnickerierna är gråmålade.

Huvudbyggnadens gårdsfasad är spritputsad i en gul kulör och försedd med spröjsade fyrlufts-fönster med korspost. En granittrappa leder upp till en äldre pardörr med tre fyllningar i vardera dörrblad. Här finns även ett antal enklare källarnedgångar.

Stadshuset sett mot Postgatan.

Mot Postgatan ligger en byggnad i två våningar med högt brant tak och putsad fasad indelad med lisener. Mot både gata och gård består fönstren av småspröjsade tvåluftsfnster (moderna i äldre stil). I takfallet finns ett antal äldre takkupor. Fasaden är försedd med tre moderna portar och glaspartier.

Den västra gårdsflygelns fasad är putsad i en gul kulör och försedd med spröjsade tvåluftsfnster. Längs fasaden sitter ett antal ankarlut. Den östra gårdsbyggnadens fasad är även den putsad i en gul kulör och försedd med spröjsade tvåluftsfnster.

Stadshusgården har en 1700-talskaraktär med kullersten i kombination med gatsten och rännदारar i granit. Mitt på gården ligger en ram av kalkstensplattor som markerar läget för den äldre grundläggning som återfanns vid de arkeologiska undersökningarna. Grundmurarna har hört till en äldre latrinbyggnad som stått på gården. Lyktarmaturerna på gården är moderna i äldre stil.

Stadshusgården med den äldre kalkstenstrappan till huvudbyggnaden samt nya överbyggnader till källarnedgångarna.

Interiör

Interiören har under 1900-talet och framför allt på 1970-talet genomgått stora förändringar. Den senaste ombyggnaden och renoveringen 2016-19 har inneburit ytterligare förändringar både i form av ytskiktsrenoveringar och nya installationer men även delvis förändringar av planlösningen. I stora drag var det dock huvudsakligen sentida lättväggar som revs och endast enstaka äldre väggar berördes. Interiören har idag en modern prägel.

Plan 1 - Källare

Stadshuset har endast källare under halva huvudbyggnaden, den del som vetter mot gården. Utrymmen har en enkel källarkaraktär men med välbevarade kryssvalv. Källarutrymmena är inte inredda men det finns draget en hel del installationer i taken som bl a förbinder östra gårdslängan med Stadshusgången.

Vid arkeologiska schaktundersökningar genomförda 2015 framkom omfattande arkeologiska fynd från 1600-talet med bl a spår av äldre tegelgolv. På väggarna i rum 120 upptäcktes bl a ristningar. Dessa visade sig vara rester från inskriptioner från tidigare fångar som suttit förvarade i källarummen under 1700-talet.

Golven i källaren utgörs av jordgolv och delvis stenbeläggning samt i något utrymme gjutna golv. Väggarna är tegelmurade med inslag av natursten mot gården och är delvis putsade och målade. Taken är kryssvälvda, putsade och målade. Det finns inga innerdörrar mellan rummen men ett par luckor mot Stadshusgården. Till de sammanlagt tre källargångarna från gården sitter moderna ståldörrar.

Plan 2 - Bottenvåningen

Utöver de omfattande ingrepp som grundförstärkningen 2016-18 innebar är hela våningsplanet nyrenoverat och har helt igenom moderna lister i 1700-talsmodell, moderna glasade ståldörrar samt nya undertak i kontorsrum. Golven består i hela bottenvåningen av modern kalksten samt klinker i vissa utrymmen.

Huvudentrén till hela kvarteret går via stadshusgången som utgör ett välbevarat rum med tunnvalvt respektive kryssvälvda tak. I gången finns en nybyggd reception. I huvudbyggnaden mot torget finns också en utställning som handlar om de arkeologiska fynd som gjordes i samband med de arkeologiska undersökningar som nyligen genomförts i kvarteret. Här går det också att via en öppning i golvbjälklaget se de äldre tegelgolv som framkom.

Huvudtrapphuset är placerat centralt i byggnadskroppen mot torget. Det är välbevarat med en äldre kalkstenstrappa.

I den östra delen av huvudbyggnaden finns en modern hiss som når alla plan i Stadshuset samt ett RWC. Östra gårdslängan används idag för ungdomsverksamhet men här finns också nybyggda omklädningsrum med dusch och WC.

Byggnadskroppen mot Postgatan rymmer dels entré mot stadshusgången samt även ett större konferensrum och nybyggda omklädningsrum med dusch och WC.

Plan 3

Hela plan 3 är nyrenoverat 2016-19 och har en helt modern karaktär med huvudsakligen linoleumgolv, målade väggar och moderna undertak. Alla snickerier liksom dörrblad är moderna.

I huvudbyggnaden mot torget ligger kontorsrum med modern standard och i anslutning mot trapphuset finns en hiss. Rum 388 är välbevarat med snickerier och kryssvälvt tak. Rummet har ursprungligen utgjort övre delen av den portgång som tidigare löpte mellan torget och gården.

Östra och västra gårdslängorna inrymmer moderna kontorslokaler och i byggnadskroppen mot Postgatan finns bl a ett modernt WC-paket, mötesrum samt ett större konferensrum med ryggåstak och synliga takstolar.

Plan 4

Hela plan 4 är, liksom hela huset, nyrenoverat 2016-19 med moderna material lika övriga våningar. Huvudbyggnaden mot torget inrymmer kontor medan östra och västra gårdslängan består av vindar - dels råvind och dels förråd. På plan 4 finns också ett par fläktrum, dels i östra gårdslängans södra del och dels i norra delen mot Postgatan.

Byggnaden mot Postgatan inrymmer utöver fläktrum även den övre delen av konferensrum 375 på plan 3.

Plan 5 - Vind

Plan 5 finns endast på huvudbyggnaden mot torget och utgör inredd vind. Hela plan 5 är nyrenoverat 2016-19 och inrymmer moderna kontorslokaler. Till huvudtrapphuset sitter äldre järndörrar bevarade.

Stadshusgången med gemensam entré och reception för besökare till kvarteret.

Rum 202 mot torget, plan 2, med utställning som visar delar av de arkeologiska fynd som påträffades i samband med arkeologiska undersökningar.

Rum 375 på plan 3 i byggnaden mot Postgatan med öppet i taknock.

Huvudtrapphuset med naturstenstrappa och t.h. bevarade järnportar mot vindsplan.

Källor och litteratur

Arkiv

Göteborgs kommun, Stadsbyggnadskontoret (SBK)

- Bygglövshandlingar och ritningar

Regionarkivet

- Ritningar och handlingar
- Göteborgs adress- och industrikalendrar

Göteborgs Stadsmuseums arkiv (GSM)

- Äldre fotografier och artiklar

Riksarkivet

- Kartor

Krigsarkivet

- Kartor

Higabs arkiv

- Ritningar

Tryckta källor

Andersson, Bertil. Från fästningsstad till handelsstad 1619-1820. Del 1 i verket "Göteborgs Historia". Göteborg 1996.

Baeckström, Arvid (1923). Studier i Göteborgs byggnadshistoria före 1814: ett bidrag till svensk stadsbyggnadshistoria. Stockholm 1923.

Fredberg, Carl Rudolf A:son (1919). Det gamla Göteborg: lokalhistoriska skildringar, personalia och kulturdrag. Göteborg 1923.

Göteborg förr och nu, utgiven av Göteborgs hembygdsförbund 1980.

Hus för hus, Göteborgs stadsbyggnadskontor och Göteborgs stadsmuseum. Kungälv 2003.

Kjellin, Maja. Göteborg genom tre sekler. Stockholm 1950.

Kjellin, Maja. Göteborg: Staden och folket. Göteborg, 1952.

Stadsmuseets arkeologiska rapport 2015:9 "Kv Högvakten. Arkeologisk förundersökning" upprättad av Tara Gullbrand och Tom Wennberg.

Strömbom, Sixten. Gustaf Adolfs torg och rådhuset i Göteborg: en studie över torgbildens historia. Göteborg 1917.

Wirsin, Ingrid. Göteborgarnas hus: Higabgruppen 1966-1996. Göteborg 1996.

Wirsin, Ingrid. Hus med hiskeliga historier. Göteborg 1997.

Internet

Dahl, Olga. Göteborgs tomtägare 1637-1807.

Illustrationer

Källa är generellt angiven under respektive bild.

Färgbilder:

Alla färgbilder är tagna av Antiquum AB 2016-2020.

